

Ortsrapport

Tranås

Tranås ligger där två landsvägar och ett vattendrag möts. Här byggdes redan under 1000-talet en kyrka och byn blev på så sätt en naturlig mötes- och handelsplats i socknen. Trots att byn vid mitten på 1800-talet tackade nej till järnvägsförbindelser med Ystad och Eslöv bestod Tranås position som centralort en bra tid framöver. Den gamla bykärnan karaktäriseras av torget mitt i byn samt tätt liggande gatehus längs slingrande och stundtals backiga gator. Typiska drag i bebyggelsen är husens verandor och höga socklar. Byggnaderna är putsade i ljusa färger eller klädda med träpanel som ofta målats grön.

Innehåll

Förord	3
Inledning	4
Historisk tillbakablick	5
Tranås by	5
Kulturlandskapets utveckling	5
Tranås idag	8
Beskrivning av byn	8
Bebyggelsens karaktär	9
Betydelsefulla byggnader och miljöer	10
Föregående byggnadsinventering	15
Kulturlandskapet idag	16
Åtgärder för Tranås	18
Allmänna råd vid underhåll och ombyggnad	18
Särskilda riktlinjer för Tranås	20
Om varsamheten i lagstiftningen	20
Utgångspunkter för kulturhistorisk värdering	20
Kulturhistorisk värdering av bebyggelsen i Tranås	21
Skötselråd för omgivande landskap	22
Handlingsprogram	23
Litteraturtips	25
Byggnadsvård	25
Landskapsvård	25
Källor - arkiv och litteratur	26
Lagstiftning	27
Ordlista	30
Kartbilaga	33

Förord

Samhällsutvecklingen har under senare år gått mot ett allt mer miljöinriktat samhälle i vid mening. Det framförs nya och ökade krav på miljöhänsyn, som aktsamhet om kulturvärden och långsiktig resurshushållning. Kulturmiljövårdens ställning har stärkts. Den senaste utvecklingen inom kulturmiljövårdens område syftar till att identifiera kulturmiljöer från ett helhetsperspektiv där enskilda betydelsebärare bygger upp samband och strukturer. Under senare år har även allt mer betonats vikten av regional identitet och regionala särdrag. Med kulturmiljöer avses i detta program i första hand bebyggda miljöer, men även sambandet med landskapet är av stor vikt.

Tomelilla kommun ser kulturarvet som en tillgång i samhället, och kulturarvet utgör en av utgångspunkterna för uppförande eller förändring av bebyggelse och anläggningar. Underlag och kunskap om kulturmiljön skall ligga till grund för bland annat den fysiska planeringen. Kommunens värdefulla och rika kulturmiljöer ses som en positiv tillgång och lokaliseringsfaktor, både vad avser verksamheter och boende liksom även för näringslivsutveckling inom turism och rekreationssektorn.

Det förutsätts att kommunerna förfogar över de inventeringar av bebyggelse och miljöer som krävs för att hantera ärenden i enlighet med intentionerna i olika lagstiftningar. Kommunen har sedan ett tjugotal år tillbaka bevarandeplaner för ett antal orter. Dessa planer är delvis inaktuella och

med beaktande av det mera vidgade synsätt inom kulturmiljövården som nu gäller, har kommunen beslutat att utarbeta ett kulturmiljöprogram för 15 orter. Avsikten är att i en andra etapp gå vidare med att utarbeta ett program även för resterande delar av kommunen.

En viktig del av kulturmiljöarbetet är att förankra och fördjupa kunskapen och skapa förståelse för kulturvärden hos allmänheten. Kulturmiljöprogrammet avses att nyttjas i samband med exempelvis olika studiecirkel och till utbildning av fastighetsägare, byalag och motsvarande liksom även i samband med ordinarie skolundervisning. Programmet har flera användningsområden och bland annat skall det användas i kommunens arbete med översiktsplanering, detaljplanering och bygglovshantering.

Uppdraget att i första etappen utarbeta ett kulturmiljöprogram för de 15 orterna har efter upphandling lämnats till Regionmuseet/Landsantikvarien i Skåne. De orter som omfattas av programmets första etapp är Andrarum, Bondrum, Brösarp, Eljaröd, Fågeltofta, Gårdlösa, Kverrestad, Lunarp, Onslunda, Ramsåsa, Smedstorp, Spjutstorp, Tomelilla, Tranås och Östra Ingelstad.

”Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda vår kulturmiljö. Ansvaret för detta delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter skall visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön.”

Kulturminneslagen 1 kap. 1 §.

John Johansson
Kommunstyrelsens ordförande

Bengt Alm
Stadsarkitekt/projektledare

Inledning

Hur bebyggelsen i ett samhälle ser ut är ett resultat av flera olika faktorer. Generella företeelser som kristnandet, skiftesreformerna, bostadspolitiken, järnvägarna och bilismen har påverkat många samhällen på ett likartat sätt. Landskapets förutsättningar, traditioner och ägandeförhållanden ger förutsättningar som skiljer samhällen åt. Ett samhälles byggnadskultur speglar dess historiska och aktuella förutsättningar. Kunskaper om dessa sammanhang ger möjligheter att bevara och förvalta en miljö. Det är något som kan medverka till att skapa en rik och levande vardagsmiljö för invånarna. En god byggnadskultur är en av förutsättningarna för en god livsmiljö.

Under 1999 genomfördes en inventering av Tranås. Syftet med inventeringen är att presentera ett kulturmiljöprogram för delar av Tomelilla kommun. Rapporten syftar till att ge en så fullständig bild av miljöns nuvarande utseende som möjligt. Detta har inneburit, att såväl bostadshus med tillhörande uthus, garage och ekonomibyggnader som verksamhetslokaler och offentliga anläggningar fotograferats samt beskrivits till det yttre. Förutom byggnadsinventeringen har kulturvärdena i orternas omgivande landskap studerats. Historiska kartöverlägg över byarnas äldre skifteskartor har tillsammans med andra kartstudier och besiktning i fält visat var det finns värdefulla områden och objekt i landskapet.

I det kommunala kulturmiljövårdsprogrammet ingår en kulturhistorisk översikt som presenteras i en särskild skrift. Den behandlar på ett övergripande sätt Tomelilla kommuns landskapstyper, traktens äldre historia, byggnadstraditioner, markanvändning och påverkan till följd av den industriella utvecklingen.

De orter som ingår i kulturmiljöprogrammet är Andrarum, Bondrum, Brösarp, Eljaröd, Fågel-

tofta, Gårdlösa, Kverrestad, Lunnarp, Onslunda, Ramsåsa, Smedstorp, Spjutstorp, Tomelilla, Tranås och Östra Ingelstad. Regionmuseet/Landsantikvarien i Skåne har utfört arbetet med inventering, fotografering, studier av kartor och andra källor samt författande av orsrapporter. Som ett led i arbetet har uppgifter om de inventerade byggnaderna införts i ett omfattande databaserat register. Registret innehåller uppgifter om byggnadernas funktion, uppskattade ålder och exteriör. I registret kan uppgifter fortlöpande föras in.

Tranås har vid ett flertal tillfällen varit föremål för kulturmiljövårdens intresse och under 1978 färdigställdes en kommunal bevarandeplan för Tranås. Byn har utpekats som en kulturhistoriskt värdefull miljö i det regionala natur- och kulturmiljöprogrammet för f.d. Kristianstads län *"Från Bjäre till Österlen. Skånska natur- och kulturmiljöer"* från 1996. Intill beskrivningen av byn finns även Tranås fälad och Tranås lund behandlade. Om byn står det att läsa att "Bebyggelsen i Tranås består av små gatehus, som uppfördes på de utskiftade gårdarnas tomter. Centralt i byn ligger kyrkan och prästgården. Det stensatta torget visar på ortens betydelse i äldre tid som marknads- och handelsort för bönderna i trakten." Tranås betydelse som handelsplats och bygdecentrum har gjort att byn utpekats som riksintresse för kulturmiljövården.

Arbetet som presenteras nedan är i första hand en beskrivning av kulturmiljön i Tranås och inte en redogörelse för dess kulturhistoria. Här finns en genomgång av bebyggelsen med exempel på betydelsefulla byggnader, miljöer och landskap. Efter beskrivningen av dagens Tranås följer försalg till åtgärder. Detta syftar till att ge råd för hur kulturmiljön aktivt ska kunna bevaras och brukas för framtiden.

Historisk tillbakablick

Tranås ligger nedanför Linderödsåsens sydsluttning i Ingelstads härad. Tranås är en av de västligaste socknarna som utgör Österlen. Dess centrala läge utmed huvudvägarna Ystad-Kristianstad och Malmö-Simrishamn har med all säkerhet haft en stor betydelse för byn. I egenskap av handelsort har byn sedan 1684 haft gästgivargård. Den inrättades på kunglig befallning och hade både gästgiveriutskänkning och skjutsskyldighet. Då gäst-givargården brann ner på 1760-talet uppfördes en ny som i sin tur förstördes i en brand 1953. På en lantmäterikarta över bytomten från 1767 står det på Gästgivarvärdens tomt nr 7, ”tomt afbränd”.

Tranås by

Ortnamnet tyder på en ganska sen kolonisation av socknen, från sen forntid till tidig medeltid. Några fasta fornlämningar som tyder på bosättningar under forntiden har man dock inte hittat i området. Det äldsta skriftliga namnbelägget är från 1387, *Traanaes*. Den nuvarande stavningen härrör från 1700-talet. Namnet är uppbyggt av förleden *trana* och efterleden *-naes*. Dess betydelse är sålunda näset, dvs den fuktiga marken, där tranorna häckar.

Socknens första kyrka byggdes under 1000-talet av biskop Eginio. Dagens kyrka nybyggdes på 1880-talet, då biskop Eginos kyrka revs.

Tranås by är av riksintresse för kulturmiljövården eftersom byn bevarar karaktären av centralort i den

Tranås by år 1766-67.

agrara bygden efter tiden för skiftet under tidigt 1800-tal. Bebyggelsens struktur och de enskilda husen är liksom gatunätet, torget, kyrkan och prästgården av betydelse för miljön.

Kulturlandskapets utveckling

Den äldsta kartan över Tranås bytomt är en karta från 1766-67. På kartan finns 27 gårdar markerade, varav de flesta är tre- eller fyrlängade. Trots att byn låg i det godståta Tomelilla kommun var de flesta

Skånska rekognoseringskartan från 1812-20 visar en stor tät by invid en vägkorsning.

gårdar i byn självägande. Endast en gård var frälsehemman, det vill säga att det tillhörde ett säteri. Gården låg under Esperöds säteri som var beläget i den västra delen av socknen.

Tranås inmark, d v s den odlade marken samt ängsmark, bestod före enskiftet omkring år 1800 av tre vångar. Kyrkoherde N. P. Tuveesson som verkade i slutet av 1800-talet berättar följande om åkerbruket från tiden innan byn skiftades:

En av vångarna låg i träda. Här betade svin, gäss och får. När trädesåkrarna var avbetade kördes spillningen ut varefter man sådde råg. På den andra vången såddes korn och lite ärtor. På den tredje vången skördades rågen som såtts föregående år. Här förekom ingen havre på vångarna däremot på utmarken den sk havrejorden.

Vid tiden för skiftet fanns flera mossar. Dessa skiftades inte i samband med den övriga marken. Namnen på dessa var Ellekjers mosse, Stjerne mosse, Roms mosse och Bols mosse.

Häradskartan, det gamla ekonomiska kartbladet från 1926-34, visar ett uppodlat landskap medan enskifteskartan visar ett landskap som består av relativt mycket ängsmark där endast höjderna var odlade. Ängsmarkerna har sedan blivit utdikade och bland annat lades ett dike med hjälp av statliga medel 1929 mellan Rörum och Tranåsdammen. Häradskartan visar sålunda ett typiskt skifteslandskap och markerna var uppdelade på ett stort antal små eller medelstora brukningsenheter. Många gårdar är utflyttade till nya, ofta rektangulära fastigheter. För att kunna ta sig till de nya gårdsplatserna har nya räta vägar anlagts. Den solfjädersform som byns skiften fick i söder är fortfarande väl synlig.

Förutom äldre kartmaterial kan det vara intressant att studera de så kallade

prästelationerna, sockenbeskrivningarna som prästerna genomförde under 1600-talet. För Tranås by är prästelationerna från 1690-93. I Tranås socken, det vill säga inte bara byn, fanns tre skogar. Väster om byn låg *Ådstreedz skog*, i norr *Höghskogen* samt *Hägnaskogh*. Samtliga skogar benämns *bögeskoghar*. Mellan Höghskogen och Hägnaskogen fanns fem hult: *Lille bo (debärgh)*, *Store bodebärgh*, *Hästehult*, *Brännerne* och *Stamphulten*. De bestod av en gammal liten skog samt bokskog och buskar. Informationen kan kompletteras med de 1700-tals kartor som finns över Tranås skog. Dessa visar ett landskap som inte var helt öppet vilket tyder på att viss skog fanns. Detta var av oerhörd vikt för bonden då han behövde byggnadstimmer, virke och hägnadsmaterial.

Prästrelationerna ger oss följande beskrivning av de olika vångarna:

Södre vång: Här finns en stor jordbacke kallad Lille Bieärnebärgh. Den ligger vid Store Biärnebärgh på den sk Ugnslanda mark. Vid Ugnslanda

å kallas åker och äng Lijndeshofwud. Närmre byn finns mark som kallas Kastareedh. Söder om byn ligger en backe som kallas Grädbarg (grädebärgh). Namnet betyder troligtvis grätberget, det vill säga en backe med mycket lidande, troligtvis en avrättningsbacke.

I **Wästrewång** finns två högar, Maglehögh och Törnehögh samt en källa, Källekiälla. Denna är rik på vatten och används till att tvätta kläder i. Igenom vången löper en å som har sitt ursprung i Högtyttekiällan i Nörrewangh. Denna löper till en bäck som benämns Anisabäcken, därifrån vidare

till Mölledammen och sedan genom vången norr om Boaröd till Björkeröd, Vanstad socken. .

I **Norrevång** finns också en stor backe. Denna är benämnd Högtyttet och här kan man se flera kyrkor och byar. Under denna backe finns Högtyttekiällan. Sydväst om Högtyttet finns en alskog benämnd Lunderijs. Söder om Högtyttet finns en mosse benämnd Stiernemosse. Denna består av björk och rönnbuskar. Här finns en källa benämnd Bobbekiällan som förr i tiden skall ha varit en offerkälla. Man har hittat penningar här. Denna ligger norr om byn.

Häradskartan från omkring 1930. Skiftena strålar ut från byns centrum och landsvägarna går fortfarande genom byn.

Tranås idag

Tranås ligger där två landsvägar och ett vattendrag möts. Här byggdes redan under 1000-talet en kyrka och byn blev på så sätt en naturlig mötes- och handelsplats i socknen. Trots att byn vid mitten på 1800-talet tackade nej till järnvägsförbindelser med Ystad och Eslöv bestod Tranås position som centralort en bra tid framöver. Den gamla bykärnan karaktäriseras av torget mitt i byn samt tätt liggande gatehus längs slingrande och stundtals backiga gator. Typiska drag i bebyggelsen är husens verandor och höga socklar. Byggnaderna är putsade i ljusa färger eller klädda med träpanel som ofta målats grön.

Beskrivning av byn

Den äldre bebyggelsen i Tranås ligger samlad kring torget längs med asfalterade gator som slingrar sig i den något kuperade terrängen. Norr om torget springer bäcken fram och mynnar i kvarndammen. Platsen intill dammen här är ganska öppen och med inslag av träd har den en parkliknande karaktär. Nordväst om den gamla kvarnen, vari det nu finns ett vandrarhem, ligger kyrkogården upphöjd på en backe. I närheten av kyrkan, på backens krön, ligger prästgården. Runt kyrkogården och prästgårdens tomt breder det öppna landskapet ut sig.

De putsade husen med en hög källarsockel från sekelskiftet eller tidigare ligger tätt utmed bygatan och ger den en nästan stadsmässig prägel. Stora fönster i botten- och källarvåning tyder på att det förr funnits affärsverksamhet i en del hus längs Tranesvägen som korsar byn i östvästlig riktning. De enklare lägre husen som oftast har panelklädda fasader ligger längs utfartsvägarna och tätt intill varandra bakom huvudgatorna invid smala grusvägar. En del korsvirkeshus ligger inne i byn, bland annat utmed torgets västra sida där den gamla skolan och arresthuset finns. Båda tillhör idag Tranesgården. Övriga korsvirkeslängor ligger i den södra delen av byn där bebyggelsen är mer glest fördelad. Dessa utgör resterna av den gårdsbebyggelse vars marker fick sin solfjädersformade stuktur under skiftesreformen. Av kartan från 1767 att döma har gårdsbebyggelsen haft samma utbredning sedan kartans upprättande. På de flesta gårdar har flera av längorna rivits och kvar finns i regel endast bostadslängan och någon uthuslänga. Lokalerna till en av gårdarna närmre byn nyttjas idag av handelsträdgården.

De byggnader som tillkom under början av 1900-talet och fram till 1920-talet uppfördes i närheten av den äldre bebyggelsen medan de från 1930-talet och tiden däromkring är belägna utmed byns

Längs den slingrande Tranesvägen ligger husen tätt.

utkanter, framför allt vid Tranesvägen och riksväg 19. I korsningen av gatorna ligger en bensinmack tillhörande tomten där ett av dessa tidstypiska putsade hus ligger. Förutom att husen oftast är putsade och målade i en ljus kulör har de en näst intill kvadratisk grundplan och fönster med tre lufter.

Nästa expansion företogs på 1960- och 70-talen då hela kvarter väster om riksvägen lades ut. Husen ligger utmed raka breda gator på rektangulära tomter. Den vanligaste förekommande hustypen är enplanshus under ett flackt tegeltäckt tak och fasader av rött eller gult tegel. I denna del av byn ligger också sevicehemmet Norrevång vars äldsta delar är från 1950-talet. Den norra tillbyggnaden, även den i rött tegel är tillkommen under 1990-talet. Det senast (1999) uppförda huset är Tranås 26:28 som ligger bredvid kvarnbyggnaden och utgör en del av vandrarhemmets lokaler.

Tranås kulturhistoriska värde hänför sig till byns struktur. Denna är ett resultat av ortens betydelse som centralort och handelsknutpunkt. Bebyggelsen, som i centrum visar på en mer stadsmässig prägel med putsade hus, har höga socklar, frontoner och trappor utmed trottoaren. Längs utfartsvägarna är däremot husen låga och klädda med panel. De gyttiga gatorna, i en del fall icke asfalterade, som är anpassade efter terrängen har likaså ett miljömässigt värde.

Bebyggelsens karaktär

I Tranås finns omkring 210 byggnader, varav omkring hälften är bostadshus. Resten av byggnaderna utgörs av uthus, garage, lagerlokaler, verkstäder, affärer och liknande. De flesta husen är från 1800-talet och början av 1900-talet. Av den äldre bebyggelsen finns många gatehus som ligger tätt utmed huvudstråken eller i anslutning till dessa vid mindre gator, till exempel Klockarestredet. En del av dessa små intima gatusträckningar, framför allt i kvarteret söder om torget, är inte asfalterade vilket ger bebyggelsen en ålderdomlig karaktär. De slingrande smala gatorna ömsom stiger och ömsom faller i nivå. Husens anpassning till terrängen märks genom höga källarsocklar samt att några är byggda i suterräng. Vad gäller byggnadsskick och ålder är

bebyggelsen i dessa kvarter relativt enhetlig. Endast ett fåtal nyare hus finns insprängda här.

Ett tiotal byggnader är uppförda i korsvirke med antingen rött tegel eller vitmålad puts i fyllningarna. Resten av husen är antingen klädda med locklistpanel eller putsade. Ett karakteristiskt drag är att vissa sidor är panelade medan de mindre utsatta sidorna endast putsats. Den mest förekommande

En av korsvirkeslängorna i södra delen av byn.

färgsättningen på panelen är grönt i någon kulör med vita snickerier. Andra färger är vitt, gult och rött med bruna, gröna eller vita fönster, foder, vindskivor, taktassar etc. En stor del av snickerierna är i äldre utförande, på många hus är exempelvis de sexrutade tvåluftade fönstren i original. Dessutom har många hus äldre bräddörrar, varav en del är klädda med pärlspontpanel i fiskbensmönster. Vid några huvudentréer finns pardörrarna med tillhörande vinterdörrar kvar, vilket är ganska ovanligt. Till dörrarna hör enkla handledare i smide och kalkstenstrappor som oftast leder rakt ut på trottoaren. Den intima känslan förstärks också av de små farstukvistarna och verandorna som bidrar till att ge gatan variation och liv. Även det faktum att husen inte avskiljs från gatan genom staket eller murar, möjligen finns det en smal terrasserad trädgård på framsidan, ger gaturummet en ålderdomlig prägel.

De hus vars samtliga sidor blivit putsade är framför allt de som ligger på en hög sockel utmed Tranesvägen och torget. Affärsverksamheten som bedrivits i flera av husen, har satt sina spår genom att det tagits upp stora enlufts-fönster för skyltning. En sak som dessa hus har gemensamt med de panelklädda, är att det stora flertalet har tak klädda med eternit, antingen tvåkupiga eller sinuskorruerade

pannor. En större andel av de putsade har tillbyggnader i form av takkupor eller liknande. Vad gäller taken i övrigt är det sällsynt med takfönster eller frontoner i nyare utförande. Skorstenar och vindskivor är likaså i äldre enkla utförande, utan plåtinklädning, vilket bidrar till att ge husen en enhetlig och ålderdomlig framtoning.

Ett drygt 20-tal byggnader tillkom under 1930- och 1940-talen. De flesta av dessa ligger i byns östra delar, framförallt vid korsningen av riksvä-

Bensinmacken ligger på 9:24 vid Tranesvägen.

gen och Tranesvägen. Husen är liksom de flesta andra i byn i 1 ½ plan. Ett av husen är dock i två våningar. Planmässigt sett är dock inte detta hus mycket större än de från samma period, varför det ändå passar in i miljön. Husen är oftast putsade och avfärgade i vitt eller gult med takgesimser och markerade hörn. På de flesta sitter två- eller treluftsfönster som målats i vitt, rött eller brunt. Kännetecknande för de hus som byggts eller bara fått nya fönster vid denna tid är att bågen målats vit medan karmen röd. Sadeltaken som är täckta av tegel eller fasettlagd eternit är i regel brutna av frontoner eller takkupor med skärmtak.

Ett fåtal hus är byggda under 1950-talet, däribland de södra delarna av serviceanläggningen. Nästa byggboom kommer först under 1960-70-talen då områdena norr och väster om servicehuset tas i anspråk. Husen som, bortsett från ett radhus, består av villor ligger med jämna mellanrum i regelbundna kvarter utmed raka gator. De är antingen i ett eller 1 ½ plan under flacka respektive brantare tak vars täckning består av svarta betongpannor. Fasadmaterialet är nästan uteslutande tegel, mest rött men också gult samt vit kalksandsten.

De senaste tillskotten är två radhus i den norra utkanten, servicehusets två våningar höga tillbyggnad samt ett suterränghus som ingår i vandrarmhemmets verksamhet. De förra är uppförda i rosarött tegel. I det senare fallet har man däremot anpassat byggnaden efter det äldre byggnadsskick som de andra husen i kvarteret präglas av genom en veranda, hög sockelvåning och grönmålad panel under papptak. Få av husen i byn har papptak, men före eternitens genombrott var papp ett av de mest frekventa takmaterialerna. Papptaget på hus 26:26 är möjligen det enda i byn som är ett äldre sådant.

Betydelsefulla byggnader och miljöer

Kyrkan

Tranås röda tegelkyrka ligger på ett backkrön omgiven av kyrkogården och det öppna landskapet. Av den medeltida kyrkan som år 1880 ersattes av den nuvarande finns endast en del inventarier kvar, däribland dopfunten och en silverkalk. Fasaden är förhållandevis enkel men har den för nygotiken kännetecknande tegeldekoren i rundbågesimser och tornets fönstergallerier. De nygotiska inslagen är blandade med mer strama nyklassicistiska drag som profilerade lister i betong och lisener som markerar hörn och travéer. De rundbågsvalvda fönstren är för-

Smidesstaketet som daterar kyrkan till 1880.

sedda med krysspröjs i gjutjärn. Taken på tornspira, långhus, kor och absid är lagda med galvaniserad järnplåt. Till kyrkan hör ett bårhus i rött tegel som är uppfört 1937.

Kyrkan ligger lite avses från resten av byn men har ändå ett visuellt viktigt samband med den intilliggande prästgården. Kyrkan avspeglar den blomstringsperiod som byn upplevde under slutet av 1880-talet då det i välmående byar var vanligt att uppföra nya kyrkor i nygotisk stil. På kyrkogårdsmarken ligger också bårhuset och sprudehuset som också är av kulturhistoriskt intresse.

Prästgård, Tranås 1:1

Den nuvarande prästgården som uppfördes av den dåvarande kyrkoherden Johan Ternström stod klar 1854. Flertalet byggnader som arrendatorsbostad, flyglar, stall och loge i korsvirke revs i slutet av 1920-talet. Den sista byggnaden revs i mitten av 1980-talet. Idag återstår en röd magasinsbyggnad i öster med murar av rött tegel och gjutjärnsfönster. Enligt byggnadslovet ska prästbostaden ha uppförts i bolvirke av eketrä vilandes på en stenfot, vilket måste betecknas som ett exklusivt byggnadsmaterial i en bygd präglad av virkesbrist. Locklistpanelen var målad i gul linoljefärg och det valmade mansardtaket var lagt med tegelpannor. Ingångarna i norr och öster försågs med trappor. Den mest markanta förändringen som byggnaden genomgått, är att taket lagts med svartmålad plåt. Ytterligare en dörröppning har tagits upp i den västra gaveln, en terrass har byggts i öster och dörrarna har ersatts med nya någon gång under mitten av 1900-talet. I övrigt har byggnaden samma utseende som förr, den gulmålade locklisten och de vitmålade spröjsade fönstren och andra arkitektoniska detaljer är bevarade. De kraftigt profilerade gesimserna med tandsnitt, hörnlisenerna, de joniska pilastrarna invid

huvudentrén i norr, samt frontonerna åt båda håll ger byggnaden en herrgårdslik prägel. Prästbostadens utseende vittnar om byns blomstring under den här perioden och har därför en viktig plats i byhistorien. Genom det framträdande läget och de kulturhistoriska värdena som hänför sig till de exteriöra ursprungliga detaljerna utgör byggnaden en väsentlig beståndsdel i sockensamhället. Dessa byggnader speglar ett välstånd som berodde på att Tranås under 1800-talets senare hälft var en etablerad handelsknutpunkt.

F d bostadshus, Tranås 14:19

Hus 14:19 vari det numera inryms en restaurang, ligger utmed en av utfartsvägarna, Diligensvägen. Huset som är uppfört under slutet av 1800-talet har slätputsade fasader avfärgade i gult med hörnkedjor, gesimser och dörröppningar i vitt. De spröjsade tvåluftsfönstren i äldre utförande är också vita medan pardörrarna och verandan på ena gaveln är rödmålade. Pärilsponspanelen på verandan och innerdörrarna är lagd i fiskbensmönster.

Till skillnad från innerdörrarna saknar de brädade vinterdörrarna glasrutor. Huset tillhör ett av de få exemplen med skivtäckt plåttak. Den svartmålade plåten är lagd med förskjutna fals. En annan inte på något annat hus i byn förekommande detalj är de trekantiga takkuporna med ovala spröjsade fönster. Till huset hör även ett stort uthus med tegelmurade långsidor och gavlar i locklistpanel. Rösten och tak är försedda med fasettlagd grå eternit, precis som huvudbyggnaden hade förut.

Huset är förutom verandan och takbeläggningen så gott som i ursprungligt skick vilket tillsammans med de befintliga kvalitéer som takkupor, trappor, förstugans golv i kalkstensflis, fönster samt vinterdörrar gör att det har ett kulturhistoriskt värde.

Boningshus, Tranås 79:7

Det låga grönmalade panelklädda bostadshuset på fastighet 79:7 som ligger med långsidan utmed Diligensvägen är från 1800-talet. Huset är, liksom många andra hus i byn, grönmalat med fönster, foder och vindskivor i vitt. Huset har en för byn typisk färgsättning och locklistpanel. Ett annat återkommande drag som även finns på detta hus är vinterdörrarna med bandgångjärn och små glasrutor. De andra brädade enkeldörrarna är också, till skillnad från de sekundära spröjsade fodrade fönstren, i äldre utförande. Det med tvåkupiga eternitpannor lagda sadeltaket har en liten takkupa med samma takmaterial och färgsättning som resten av huset. I övrigt är taket obrutet och har två skorstenar i tegel med utkragade krön.

Huset är representativt för byn och dess kulturhistoriska värde hänför sig till de många detal-

jerna i äldre utförande. Det har också en avgörande betydelse för gatumiljön. Framsidans tomt, resterna av allmogeträdgården och trappan till huvudentrén, utgör en viktig del av byggnadens framtoning.

F d vattenkvarn, Tranås 58:2, och husen intill.

Den gamla vattenkvarnen byggdes om 1986-87 till vandrarhem och till detta hör även de intilliggande

husen 26:28 och 26:20. Alla tre byggnaderna, inklusive ett bostadshus (26:15) som ligger utmed samma sida av gatan, har fasader av locklistpanel. Den gamla kvarnen som är byggd i vinkel är gulmalad med svarta snickerier medan de övriga tre är grönmalade med snickerier i vitt. I förhållande till gatan ligger alla hus en bit nedsänkta. Kvarnhuset vilar på en murad gråstensgrund som åt söder är ganska hög. Dörrarna har panel i fiskbensmönster - en typ som återkommer i flera dörröppningar i Tranås. Taket är lagt med skifferimiterande eternitplattor. Samtliga snickerier är sekundära men kvarnen har ändå på grund av sin forna funktion och sitt läge intill dammen en betydelse för byn. I rapporten till den förra inventeringen som företogs 1977 benämns kvarnhuset vara delvis nyrenoverat.

Dammen, bäcken, byggnaderna och slutningen i terrängen utgör de väsentliga delarna i den komplexa kvarnmiljön varför man bör värna om hela miljön. Vägen som är byggd på kvarnens fördämningsvall och som kantas av huggna sten-pållare med järnrör bidrar till ett miljömässigt värde.

Korsvirkeslänga, Tranås 67:2

Den tvålängade korsvirkesbyggnaden Tranås 67:2 liknar de andra tre före detta gårdarna (Tranås 9:51, 14:18 och 14:32) vars spridning är begränsad till den sydvästra delen av byn. De två längorna är uppförda i svarttjärad timra med röda tegelfyllningar vilandes på en gråstenssockel. De vita spröjsade fönstren följer timrans inramning. Det korrugerade eternittaket är obrutet, utan vare sig takfönster eller takkupor, vilket förekommer på flera av byns andra korsvirkeshus. De tre skorstenarna är i rött tegel. Samtliga dörrar är svartmålade, förutom den av österlentyp med utsnidade mönster i speglarna, och klädda med panel. Till den enhetligt hållna byggnaden hör gårdstomtens kullerstensbeläggning som har en avgörande betydelse för upplevelsen.

Korsvirkeslängans kulturhistoriska värde hänförs sig till att i princip samtliga detaljer, förutom tak-täckningen som i sig inte stör helheten, är i äldre utförande. Genom kullerstensbeläggningen får man en aning om hur gårdskvadranten en gång sett ut.

Bostadshus, Tranås 25:57

Baksidan på fastigheten 25:57

Ett hus som fortfarande har puts på de skyddade sidorna och panel på övriga är Tranås 25:57. På baksidan har den glesa timmerkonstruktionen, bestående av två stolpar, hammarband och bjälkändar, lämnats synlig. De två stora facken är putsade och avfärgade i vitt. Halva fasaden täcks av tillbyggnaden som delvis byggts i tegel och sträcker sig fram till grannhuset. Även tillbyggnaden och gavlarna har målats vita. Framsidan och röstena är däremot klädda med rödmålad locklistpanel. Dörrarna är klädda med panel i fiskbensmönster med en glasruta i överdelen, ett utförande som återfinns på många hus i Tranås.

Hela taket, inklusive tillbyggnadens flacka tak, är lagt med sinuskorrugerad eternit. Huset har flera för byn karakteristiska drag som en gles timra utan syll vilandes på en gråstensgrund, locklistpanel på vissa sidor, fönsterfoder, paneldörrar samt eternittak utan vare sig takfönster eller frontoner.

Trots att vissa detaljer som fönstren inte är i original så är huset ett gott exempel på ett äldre byggnadssätt.

Bostadshus, Tranås 9:42 och 9:44

I hörnet av Tranesvägen och riksväg 19 ligger enbart hus som är uppförda på 1930- eller 40-talet. Här ligger Tranås 9:44 och grannhuset Tranås 9:42, som båda hör till de bäst bevarade från denna period. Husen har flera gemensamma nämnare som den näst intill kvadratiska planen, fasader i puts med en profilerad takgesims, hög sockel samt balkong med korrugerade plåtfronter. Fönstren som är indelade i två eller tre lufter är placerade i hörnen. På Tranås 9:44 där fönstren målats i grönblikt är hörnet markerat i tegel som kontrasterar mot den vita fasaden. Sadeltaket här består av tegelpannor, till skillnad från det andra där det halvvalmade mansardtaket är täckt med fasettlagd röd eternit. På det senare

Tranås 9:42

sitter även en takkupa med ett fyrluftat fönster. Snickerierna på detta hus är liksom sockeln målade i brunt medan putsen avfärgats i ljusrosa.

Huset är ett exempel på ett välbevarat typiskt egna hem med tredelade fönster i hörn och balkong med bröstning i plåt som några av de kännetecknande detaljerna. Det representerar den byggnadsperiod som företogs under 1930- och 40-talet.

Tranås 9:44

Affärs- och bostadshus, Tranås 9:9 och 9:52

Utmed torget ligger nästan enbart hus som är från tidigt 1900-tal eller tidigare. Endast ett hus (Tranås 9:49) är byggt senare, någon gång mellan 1930- och 40-talet. I flera av husen har det funnits någon affärsverksamhet. I en av byggnaderna finns lanthandeln kvar och det är i hus Tranås 9:52. Detta hus och det intilliggande Tranås 9:9 var det likaså inryms en affär hade under början av 1900-talet tegelfasader, papptak och vita spröjsade tvåluftsfönster. Sedermera har husen blivit putsade och avfärgade i vitt respektive rött, nya öppningar för stora skyltfönster har tagits upp och taken har fått täckning av enkupigt tegel samt eternit. Tranås 9:9 har en tillbyggnad i vinkel samt ett gårdshus på hög källarvåning som byggts samman med det lägre huset mot torget.

Fastän byggnaderna har förändrats vad gäller fönsteröppningar och nya

material har de ändå kvar sin prägel. Proportionerna är desamma, de har fortfarande en stadsmässig karaktär med trappor som ligger tätt utmed Torggatan. Huset har i egenskap av lanthandel och läget vid torget ett värde för byn.

Tranås 9:48, magasin

Vid torgets ena hörn ligger en äldre magasinsbyggnad vari byns lokalförening idag har förråd. Byggnaden som delvis står på plintar med gaveln ut mot gatan är klädd med grönmålad locklistpanel. Denna är, liksom i princip samtliga övriga detaljer så som fönster, lastluckor, takkupor samt portar, i äldre utförande. Taket är klätt med sinuskorrugerad eternit.

Byggnaden har i allra högsta grad ett kulturhistoriskt värde, inte bara på grund av de många originaldekorationerna, den har även en betydelse för byns historia som handelsknutpunkt. Den utgör också en viktig del av de allmänna platser som nyttjats och ägts av byborna gemensamt.

Affärs- och bostadshuset vid torget och Tranesvägen.

Bostadshus, Tranås 9:45

Mitt bland den enklare bebyggelsen, bakom affärsstråket vid torget ligger en vit trävilla med jugendinflenser. Villan är i 1 ½-plan med frontoner under halvvalmade tak åt båda långsidor. Verandan och tillbyggnaden på den västra kortsidan har platta tak. Fasaderna är klädda med liggande pärlspontpanel målad i svagt rosa. De vitmålade korspostfönstren har fyra eller sex lufter med spröjsindelning i de övre lufterna. Glasverandan har de för jugendperioden karakteristiska spröjsade fönstren med frostade glas. Verandans tak och vindskivorna på samtliga gavelspetsar har utsnidad dekor. Det halvvalmade taket som skjuter ut vid gavelspetsarna är täckt av fasettlagd grå eternit.

Huset är ensamt i sitt slag i Tranås och därför kan det, på grund av sin särprägel, sägas ha ett kulturhistoriskt värde. Dessutom är i princip hela exteriören i originalutförande, inklusive fönstren som i många andra fall brukar vara utbytta. Villan liknar mer ett sommarhus som lika gärna kunde ha stått i någon större badort. Att bygga sommarvillor är ett fenomen som blir populärt i de burgna kretsarna och genom detta hus visas samhällets forna blomstringsperiod.

Föregående byggnadsinventering

Vid den föregående byggnadsinventeringen som företogs 1977, uppmärksammades Tranås som den jordbruksby och handelscentrum det en gång varit. Byns historia och framväxt redogjordes genom äldre kartmaterial och foton. En stor vikt lades vid Tranås centrum, det vill säga torget, Tranesvägen och kvarndammen. Dessutom lyftes andra miljömässiga värden fram, bland annat omnämndes torgets utformning, trädplanteringen vid kvarn-

dammen och gårdsgårdarna i den södra delen av byn. Slutligen gavs de byggnader som tillskrevs ett kulturhistoriskt värde särskilt utrymme och beskrevs i text och bild.

Av de 17 hus som ansågs vara antingen kulturhistoriskt intressanta eller värdefulla verkar flertalet mer eller mindre vara bevarade i det skick de hade då. Samtliga av byns korsvirkeshus fanns med i rapporten och på dessa har det inte skett några förändringar. I andra fall har ett tak eller något annat material bytts ut, som på Tranås 14:19 där det fasettlagda eternittaket ersatts med ett svart plåttak. Detta hus har även blivit tillbyggt med en veranda på gaveln åt öster. Ett annat hus, Tranås 26:57 har fått pappen i röstet utbytt mot rödmålad locklistpanel.

De två byggnader som förmodligen blivit mest förändrade är Tranås 9:19 och 26:20. Det senare hade på norra långsidan endast fyra fönster varav två bestod av tätt sittande smala enlufts-fönster. Idag finns här fem regelbundet placerade fönster, antagligen i syfte att tillgodose de behov som ställs uthyrningsrummen. Huset är numera i vandrarhemmets regi. Det tvåkupiga cementteglet har bytts ut mot stråttäckning med ryggaträn. Även på det förra gatehuset har taket ersatts, i detta fallet med takpanneimiterande plåt. En stor del av fasaden har kommit i skugga genom att takutsprånget blivit kraftigare. Det som ytterligare gör att byggnaden fått ett annorlunda uttryck är att fasaden klätts i rött tegel som murats i löpförband. Tilläggsisoleringen gör att fönstren inte längre sitter i murliv.

Några miljöer utpekades som kulturhistoriskt värdefulla. Dessa har inte förändrats i så hög grad, men ett hus på Tranesvägen har blivit ommålat och en del andra fått nya fönster. Två

Tranås 26:20.

andra stråk som valdes ut med be-
teckningen värdefulla miljöer var
Klockarestredet och Diligensvägen.
Vid dessa gator ligger enbart äldre
hus - de senast tillkomna är från
1900-talets början – och de utgör
tillsammans med Tranesvägen byns
huvudgator.

Kulturlandskapet idag

Området som kallas bytomten på
äldre kartmaterial är den öppna
plats där kvarndammen och den
slingrande bäcken intill finns. Detta
område har, liksom torget och tomten där gäst-
givaregården låg, alltid tillhört och skötts av den
lokala ortbefolkningen och så är det än idag. Nå-
gon gästgivaregård har det inte funnits sedan den
senaste brann ner 1953 men platsen som står tom
hålls i skick och ägs fortfarande av byalaget.

*I Från Bjäre till Österlen. Skånska natur- och
kulturmiljöer* omnämns inte bara byn utan även
Tranås fälad och Tranås lund som ligger nordväst
om byn. Fäladen beskrivs som en välbevarad del
av byns utmark. Betesmarken består bland annat
av eneträd, hassel, hagtorn och nypon medan det
i lunden till största delen växer avenbok. I ängs-
och hagmarksinventeringen pekats två områden ut
som kulturhistoriskt värdefulla: solbacken eller
Tranås fälad väster om bytomten och Bokedala
nordöst om bytomten. Solbacken har mycket lång
kontinuitet av betesmark eftersom det tidigare va-
rit utmark. Bokedala är en föredetta ängsmark.

*En av de allékantade grusvägarna till gårdarna som ligger ut-
spridda i en solfjädersform i söder.*

Enligt häradskartan från tiden omkring 1930
fanns det flera gårdsalléer. Gårdsalléerna har sina
förebilder i godsens alléer. När bönderna fick det
bättre under 1800-talets andra hälft, strävade man
efter att efterlikna godsen och planterade gårds-
alléer för att visa gårdens välstånd. En skillnad
jämfört med en godsallé var att det var vanligt
att gårdsalléerna hamlades. Grusvägarna ut till
gårdarna i byns utkanter kantas av alléer och
stengården. Detta är speciellt synligt i de gårdar
som ligger i en solfjädersform i de södra delarna.
Solfjädersformen på gårdarnas skiften i byns
södra del hänför sig till skiftesreformen. Hela
16 gårdar fick ligga kvar i byn, vilket är ovan-
ligt många. Under åren har flera av fastigheterna
delats i flera skiften men solfjädersstrukturen har
förblivit tydlig. Fastighetsgränserna är markerade
med stengården och stensträngar. I Tranås finns
ett synnerligen välbevarat vägnät som tydligt
berättar om byns forna historia som centralort.

Samtliga vägsträckningar ut från
bytomten är i alla väderstreck i
princip helt oförändrade.

Det finns flera öppna vattendrag
bevarade i Tranås. Dessa har dock
blivit mer eller mindre utträtade. Av
störst värde är det vattendrag som
löper igenom byn. Detta vattendrag
är mest värdefullt då det löper rakt
igenom bytomten som historiskt
sett haft stor betydelse för lokalise-
ringen av byn.

Åtgärder för Tranås

Hur skall då de kulturhistoriska värdena bevaras? En förutsättning för detta är att byggnadernas karaktär bibehålls. De olika byggnaderna skiljer sig åt i ålder och utseende. Varje tid har sett byggnadsskicket varieras och förändras. Naturligtvis kan man uppfatta 1900-talets villa- och egnahemsbyggande som ett lika stort avsteg från den äldre traditionen som grupphusbebyggelse från 1980-talet. Att vi accepterar hur byn ser ut idag betyder inte att man ger fritt spelrum. Nyttillskott i och kring Tranås ska anpassas till det befintliga för att bibehålla en god miljö. En god medvetenhet om samhällets kulturmiljövärden är en förutsättning för att bebyggelsemiljön ska bevaras på lång sikt. Av medvetenheten följer en önskan om att sköta och underhålla byggnaderna. Hur ska då detta underhåll genomföras?

Allmänna råd vid underhåll och ombyggnad

- De olika karaktärsdragen för byggnadstyperna som redogjorts för under kapitlet ”Tranås idag” bör bevaras för ett högt kulturhistoriskt värde i Tranås skall bibehållas. Karaktärsdragen har skiftat genom tiderna och därför är det viktigt att utgå ifrån varje enskild byggnads särdrag. Exempelvis är många skånska hus uppförda utan gavelutsprång och med litet takutsprång. Dessa byggnader ska inte förses med utskjutande tak med förebild i nordligare trähusbyggnade.
- Det är inte endast ”gamla” hus som har ett värde. Det kan finnas lika stor anledning att bevara ett välbevarat hus från 1950-60-talen som ett 1800-talshus. Skillnaden är att det idag finns fler bevarade efterkrigstida hus och det är bland annat därför som de inte värderas lika högt. Tänk på att dagens ombyggnation och nyproduktion blir morgondagens kulturarv.
- Om man har behov av att inreda en vind eller bygga till är det viktigt att anpassa åtgärderna till byggnadens förutsättningar. Takkupor bör hellre göras små och fler än stora och få. I en del fall medför takkupor och tillbyggnader så stora förändringar att de helt ska undvikas. I många fall är det bättre att placera kupor eller takfallsfönster åt gårdssidan av huset. Uterum, garage och uthus bör ges en utformning som underordnar sig bostadshuset och tar hänsyn till

detta.

- En byggnads karaktärsdrag kan vara bibehållna från den tid då den uppfördes. Den kan också vara präglad av senare förändringar och tillskott som gjorts. Om inte byggnaden utsatts för genomgripande förändringar som på ett avgörande sätt avviker från byggnadens karaktär, finns det ingen anledning att radera senare tiders tillskott. Det blir alltid en avvägning om man ska försöka ”stilrestaurera” d.v.s. återföra byggnaden till en tidigare utformning eller om man ska betrakta förändringarna som intressanta årsringar i en pågående process.
- Innan större åtgärder påbörjas är det bra att ta reda på så mycket som möjligt om byggnaden, till exempel genom att fråga tidigare brukare och grannar. Detta för att veta vilka material som använts och vilka förändringar som gjorts.
- En byggnad bör underhållas kontinuerligt med små insatser. Det minskar risken för att stora genomgripande förändringar blir påkallade.
- Värdera det hantverksmässiga, med detaljrikedom och kvalitet. Även små detaljer kan ha en stor betydelse för hur en byggnad upplevs.
- Äldre fönster är ofta tillverkade i trä av hög kvalitet. I många fall är det en god idé att restaurera ett äldre fönster även om det ytligt ger intryck av att vara i dåligt skick. Även om enstaka delar är dåliga kan en duktig hantverkare iståndsätta de flesta äldre fönster. Förutom kvalitetsaspekten har fönstren en stor betydelse för hur ett hus uppfattas. Ett äldre fönsterglas har estetiska kvalitéer som ett nyttillverkat glas inte besitter. Bågar och spröjs är avpassade efter byggnaden och gjorda för att passa just där. Att ersätta

Prästgården visar prov på fina snickeriarbeten.

ett sådant fönster med ett fabriksstillverkat ger byggnaden ett mindre kulturhistoriskt värde. Även dörrar som är utformade efter byggnaden bör restaureras istället för att bytas ut. Lika lite som man skulle drömma om att sätta in en ny byrålåda i en äldre byrå borde man sätta in en ny icke anpassad dörr i ett äldre hus. Tänk på att underhåll och små reparationer alltid blir billigare än att köpa nytt. Om man trots allt väljer att sätta in nya fönster är det att föredra om man väljer de befintliga som förlaga.

- Kulörer på byggnader och plank påverkar inte endast den enskilda fastigheten utan även de omkringliggande. För att bibehålla en byggnads karaktär och dess kulturhistoriska värde bör dess färgsättning anknyta till den karaktär byggnaden domineras av.
- Blanda inte moderna tekniker och material med äldre. Exempelvis bör man inte laga skador på en mur putsad med kalkbruk med betong. Detta eftersom de båda brukssorterna har olika egenskaper och betongen är alltför stark vilket kan medföra skador på underlag eller omgivande putsytor.
- En del äldre tekniker kan förefalla tidsödande men kan på lång sikt faktiskt vara tidsbesparande om man utför ett grundligt förarbete. Exempel på det är målning med linolja på trä. En yta tidigare struken med linolja kan enkelt strykas med ny linolja. Fördelarna med en traditionell produkt som linolja är att effekten på lång sikt är känd. En del av de sentida produkterna fungerar inte så bra i samband med äldre underlag.
- En del material börjar bli besvärliga att få tag i, exempelvis eternit vilket även är farligt att bearbeta och deponera. Det finns produkter på marknaden som kan användas när man behöver komplettera exempelvis ett tak belagt med eternit. Som ersättning för eterniten finns exempelvis en asbestfri produkt kallad embonit. Andra material kan man få tag i hos fir-

mor som handlar med begagnat byggmaterial. Behöver man en gammal dörr eller ett fönster finns det ofta att få efter lite efterforskande.

- En del material har ytligt sett vissa likheter men valet av material kan ha avgörande konsekvenser för hur byggnaden eller miljön uppfattas. Exempel på detta är lertegelpannor kontra betongtegelpannor eller tegelimiterande plåt. En lertegelpanna ger ett smäckrare utseende än de grövre betongpannorna. Den tegelimiterande plåten ger ett stelt och livlöst utseende. En annan fördel med tegel är att materialet är mycket hållbart och behöver man ersätta en enstaka panna är det enkelt gjort till skillnad från att byta ett större stycke plåt.
- Trädgårdar kan innehålla stora kulturhistoriska värden förutom estetiska värden eller bruksvärden. I en del fall är trädgård och bebyggelse tänkta som en enhet. En äldre trädgård kan innehålla många äldre kulturväxter som ger fastigheten, och kanske ett helt kvarter, dess karaktär. Växterna i en trädgård kan ge mycket information om hur en byggnad använts. En äldre trädgård kan, liksom ett hus, dölja mycket som förtjänar att upptäckas. Låt därför en hel växtsäsong förflyta innan trädgården åtgärdas.
- Samspelet mellan byggnad och trädgård är viktigt. Ett äldre hus med en anpassad trädgård präglas av rabatter, trädgårdsland, fruktträd och gångar medan ett hus från 1970 kanske är omgiven av vintergröna växter och sammanhängande gräsytor.

Bakom huvudgatan ligger husen tätt utmed grusvägar. Närmast i bild är 9:20 och där bakom 9:22.

- Vid nyproduktion ska hänsyn tas till omgivande bebyggelse. Här är byggnadens skala, fasadmateriäl, takmateriäl och takfallslutning viktiga. Det är viktigt att fundera på byggnadens läge på tomten och hur stor del av tomten som är lämplig att bebygga.

Särskilda riktlinjer för Tranås

- Fasader med både synlig timra och panel på utsatta lägen är ett lokalt särdrag och bör värnas.
- Hus med locklistpanel och tak av eternit, papp eller strå bör bevaras.
- Små slingrande gator med hus tätt liggande utmed gatan är ett karaktärsdrag som bör värnas.
- Att värna om grusvägar, alléer, stengården och vattendrag är lika viktigt som bebyggelsen.
- Obrutna takfall utan stora takfönster på de låga gatehusen bör bibehållas.
- De många omsorgsfullt utformade verandorna bör bibehållas.
- Vid nyproduktion bör terrängskillnader tas upp med en hög sockelväning så som gjorts av tradition i Tranås.
- Detaljplanen för Tranås bör revideras.

Om varsamheten i lagstiftningen

Varsamhet vid ändring av byggnad är ett begrepp som infördes i samband med antagandet av Plan och bygglagen. Kravet är uttryckt som en hänsynsregel eller utgångspunkt, som gäller vid alla ändringar, om- och tillbyggnader i hus. Lagens mening är att ändringarna skall göras med hänsyn till byggnadens karaktär. De värden som ger karaktären och som särskilt räknas upp i lagtexten är byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, konstnärliga och miljömässiga.

Lagen talar alltså om hur, på vilket sätt, ändringar skall utföras, inte att man inte får göra dem. Varsamhet kan bland annat innebära att:

- Bibehålla fönster och dörrars storlek, utformning och placering.
- Bibehålla fasadens karaktär dvs att inte putsa tegelfasader och omvänt att inte sätta tegel, trä eller plåt på putsade fasader.

- Det kan också innebära att vid ändring återställa fasader som klätts in med förvanskande materiäl.
- Bibehålla takets karaktär dvs takvinkel, taksprång och taktäckningsmateriäl samt anpassa takkupor till takets storlek och byggnaden i övrigt.
- Vid ommålning ge byggnaden en färgsättning som stämmer överens med byggnaden och dess omgivning.

Utgångspunkter för kulturhistorisk värdering

Vår värdering utgår från att orternas bebyggelsekaraktär skall kunna bevaras och utvecklas. En Orts karaktär är uppbyggd av både allmänna drag i bebyggelsen som tak- och fasadmateriäl, utformning, byggnadstyper m.m. samt särskilt tongivande byggnader. Till denna miljömässiga karaktär har vi också lagt kulturhistoriska aspekter. Syftet är att bevara och utveckla bebyggelsens allmänna karaktär och samtidigt kunna förstå en Orts historiska utveckling genom bevarade byggnader och bebyggelsemiljöer.

Kyrkor är ofta landsbygdens största, äldsta och mest påkostade byggnadsverk. De dominerar miljön och många människor har en stark relation till kyrkobyggnaden. Kyrkor lyder under Kulturminneslagstiftningen. Samtliga kyrkor, kyrkogårdar och kapell har getts skyddsbestämmelser (q1). Prästgårdar ingår i den kyrkliga miljön och har också värderats högt.

I stort sett samtliga orter har sitt ursprung i bondbyar. För att denna karaktär skall kunna bibehållas har vi värderat bondgårdar som ligger inne i orterna högt. Välbevarade bondgårdar har föreslagits skyddsbestämmelser med exteriört skydd (q1) och andra har föreslagits skyddsbestämmelser (q2) eller varsamhetsbestämmelser (k).

Allmänna lokaler och verksamhetslokaler som skolor, fattighus, kommunalhus, folkrorelselokaler, smedjor, lokalföreningar, lanthandelsbutiker, etc speglar den historiska utvecklingen och har värderats högt. Mycket välbevarade byggnader har föreslagits skyddsbestämmelser (q1) och mindre välbevarade har föreslagits skyddsbestämmelser (q2) eller varsamhetsbestämmelser (k).

Järnvägen har haft stor betydelse för samhällsutvecklingen och järnvägsstationer och byggnader inom stationsmiljön har därför värderats högt. Välbevarade järnvägsstationer och andra välbevarade byggnader inom stationsmiljöer har föreslagits skyddsbestämmelser med rivningsförbud och exteriört skydd (q1). Mindre välbevarade järnvägsstationer har föreslagits skyddsbestämmelser med rivningsförbud (q2). För andra byggnader har föreslagits varsamhetsbestämmelser (k).

Bostadsbebyggelse har sällan getts skyddsbestämmelser. Endast mycket välbevarade och ofta äldre bostadsbyggnader har föreslagits skyddsbestämmelser (q1). Välbevarad och typisk bostadsbebyggelse har föreslagits varsamhetsbestämmelser (k). För övriga befintliga byggnader gäller den generella varsamheten.

Beteckningar och skyddsbestämmelser som används vid tillämpning av plan- och bygglagen:

Ingen beteckning: innebär generella krav på varsamhet enligt 3 kap. 1§ för ny bebyggelse samt generella krav på varsamhet för befintlig bebyggelse enligt 3 kap. 10§.

k: innebär generella krav på varsamhet enligt 3 kap. 10§. Det gäller byggnader där varsamhetskravet särskilt skall uppmärksammas vid lovgivning och planläggning.

q1: innebär enligt 3 kap. 12§ rivningsförbud med exteriört skydd. Detta gäller de byggnader som idag har så välbevarade detaljer, som t. ex. originalfönster, originalputs, verandor med snickarglädje, att de inte går att byta ut eller övertäckas.

q2: innebär enligt 3 kap. 12§ rivningsförbud och stomskydd. Detta gäller de byggnader som har en stor historisk betydelse men som inte är så välbevarade i alla detaljer eller originaldelar. Det gäller också sådana byggnader vars fasader blivit inklädda men som är möjliga att återställa.

Kulturhistorisk värdering av bebyggelsen i Tranås

Värderingen ger en vägledning till hur och vilken bebyggelse som särskilt bör uppmärksammas vid

lovgivning och/eller ges varsamhets- och skyddsbestämmelser i planarbetet. För att underlätta detta arbete hänvisar våra värderingskategorier direkt till den uppdelning som finns i plan- och bygglagen.

Samtliga fattsighetsbeteckningar i Tranås. b1 betyder byggnad 1, b2 byggnad 2 osv. Byggnad 1 betecknar bostadshus och övriga byggnader är ekonomihus och dylikt.

q1

1:1, prästgården från 1854 med magasin från sekkelskiftet 1900.

2:2, 1850-tal putsat gatehus med veranda.

2:3, senare hälften av 1800-talet, gatehus med grönmålad locklistpanel.

4:1, sprudehus och bårhus från 1913 respektive 1937, båda i rött tegel och taktegel.

9:15, putsat gatehus med senare tillkomna verandor och eternittak, uthus med locklistpanel.

9:45, välbevarad villa med panel i ljusrosa och eternittak.

9:48, magasinsbyggnad klädd med ljusgrön/turkosmålad locklistpanel.

9:50, fryshus

9:51, korsvirkesgård med tegel och puts i facken, äldre snickerier, ena längan i locklistpanel, b2, b4

14:19, putsat f d bostadshus med spröjsade fönster, takfönster och äldre pardörrar, uthus i rött tegel i kryssförband med äldre brädportar.

14:32, korsvirkeslänga med ett f d stall i ena delen, rött tegel eller vit puts i facken, äldre dörrar, gråstensgrund, inga takfönster.

26:24, kyrkan

67:1, tvåängad korsvirkeshus med tegelfyllningar, inga takfönster, kullerstensbeläggning.

79:7, gatehus med grönmålad locklistpanel och vinterdörrar.

q2

9:9, affär, putsat utmed gatan med nya fönsteröppningar, mot gården tegelhus på hög sockel.

9:11, panelklätt gatehus.

9:20, gatehus med vitmålad locklistpanel, bruna knutar och fasettlagd eternit på tak.

9:22, gatehus i gulmålad locklistpanel och garage från 1950-talet med asymmetrisk takform.

9:31, gatehus med gröna snickerier och röd fasettlagd eternit på tak.

9:39 b1,
 9:51, b3,
 9:52, affär, putsat med nya fönsteröppningar.
 25:55, gatehus i vinkel med tillbyggnader på baksidan, locklistpanel i ljusgult.
 26:11, b1,
 26:12 och 26:25, f d affär, andra våningen senare tillbyggd, gördelgesims under eternittak.
 25:57, gatehus klädd med rödmålad locklistpanel, synlig puts och timra på baksidan.
 26:22, gatehus med tillbyggnader på baksidan, grön locklistpanel, nya fönster och dörrar.
 26:26, gatehus med papptak och lockpanel, nya fönster.
 26:27, gult putsat gatehus med veranda klätt i locklistpanel, 50-talsfönster och eternittak.
 26:8, Tranesgården, länga med långsidan utmed torget från 1836 samt det nuvarande biblioteks-
 huset, korsvirke med röda tegelfyllningar, äldre pärlspontklädda dörrar.
 68:2 f d kvarnbyggnad, gråstensgrund och panel.

k

1:2, putsat gatehus med två uthus i grönmålad locklistpanel.
 2:4, 1950-tal, bostadshus i gult tegel med flackt takfall och typiska fönster.
 4:2, 1920-tal, putsat bostadshus med senare tillbyggnad, takgesims och inget gavelsprång.
 7:11, början av 1900-talet, typisk husform, vit spritputs med släta fält, b1, b2,
 9:4 b1,
 9:5, putsat gatehus med förstukvist i vinkel, tillbyggnad och uthus på baksidan, staket med stolpar i rött tegel och järnrör.
 9:6, grönt putsat gatehus med uthus.
 9:16, slutet av 1800-talet/början av 1900-talet, gatehus med rödmålad locklistpanel.
 9:17 b1-3,
 9:23, b2, f.d. affär, äldre putsat hus.
 9:24, 1930-40-tals putsat bostadshus med tredelade originalfönster i bottenvåning, garage och bensinmack från 1950-talet.
 9:27, omkring 1920-tal, putsat bostadshus med fronton, gesims och tak utan gavelutsprång.
 9:34, b2, putsat gatehus med långsidan utmed gatan.

9:38, putsat bostadshus och uthus med eternitbelagt tak utan vindskivor och utsprång i rösten.
 9:40, korsvirkeshus med putsade fyllningar och simrishamnstegel på tak.
 9:42, 1930-40-tal putsat bostadshus, halvvalmat tak, trelufts-fönster i hörnen, uthus i panel.
 9:44, 1930-40-tal putsat bostadshus och uthus, tegel på sadeltaket, turkosmålade fönster.
 9:45, b2,
 9:51, b1,
 9:55, omkring 1940-tal, putsat hus i två våningar, balkong över mittentrén, enkel handledare i järn på trappan.
 20:23, välbevarat 1930/40-tals egnahem i rött tegel.
 25:29, 1930-tal, putsat bostadshus med fönster i hörn, flackt pyramidtak.
 25:30, 1923, bostadshus i rött tegel med fronton och äldre dörr.
 25:33 b1,
 25:38, 1950-tal, gymnastiksal i tidstypisk utformning.
 25:56 b1,
 25:58, 1893, f.d. skolbyggnad, rött tegel med dekor, utbytta fönster.
 26:15, gatehus i grönmålad locklistpanel, senare tillägg i form av foder, fönster och takkupor.
 26:20, gatehus med grönmålad locklistpanel, vit putsad gavel och halmtak.
 26:23, 1920-tal, putsat bostadshus med äldre spröjsade lunett- och trelufts-fönster målade i ljusgrått, vita gesimser, rött enkupigt tegel, ursprunglig takkupa på framsidan.
 60:1, 1950-tal, servicehemmets tre äldsta byggnader, flacka och brantare sadeltak utan gavel-språng som belagts med tegelpannor, kopparplåt, vita typiska tvålufts-fönster.
 65:1, gatehus och uthus klädda med gul- respektive rödmålad locklistpanel, cementstaket.
 79:3, gatehus klädd med grönmålad locklistpanel, äldre veranda.
 79:9, gatehus i gulmålad locklistpanel, spröjsade vita fönster med grå foder och dörrar, uthus i rödmålad locklistpanel, obrutna sadeltak täckt med tvåkupiga eternitpannor, enkla skorstenar.

Skötselråd för omgivande landskap

Enligt häradskartan finns det flera gårdsalléer. Träden i en allé skall stå öppet och solbelysta eftersom allén skall synas tydligt i landskapet och det skapar också goda förutsättningar för insekter, lavar, mossor, fåglar och fladdermöss. Alléerna kräver därmed årligen skötsel i form av beskärning, röjning av mark- och undervegetation samt borttagande av stamskott. Beskärning sker säkrast i juli-augusti-september. Inga grenar över 10 cm i diameter bör skäras bort. En skyddszon bör anläggas utmed åkermark, zonens bredd bör vara minst sex meter. Denna zon bör inte odlas för att undvika skador på trädens rotsystem.

I Tranås finns ett synnerligen välbevarat vägnät som tydligt berättar om byns centralortsläge. Då de befintliga vägarna inte förändrats nämnvärt sedan de anlades bör de bevaras i sin nuvarande utformning. Vägarnas bredd, beläggning och sträckning bör ej ändras.

Flera öppna vattendrag finns än idag i Tranås. De har dock blivit mer eller mindre rätade. Av störst värde har det vattendrag som löper igenom byn. Detta vattendrag är mest värdefullt då det löper genom bytomten vilket historiskt sett haft stor betydelse för lokaliseringen av byn. I Tranås finns byadammen kvar. En skyddszon bör anläggas utmed åkermark, minst sex meter. Här bör man inte sprida bekämpningsmedel och konstgödning. Det är av stor vikt att inga kemikalier hamnar i vattnet. De öppna vattendragen är inte bara kulturhistoriskt intressanta utan även av stor vikt för bland andra insekter, fjärilar, fåglar och däggdjur.

Det finns flera värdefulla betesmarker i Tranås. Solbacken har mycket lång kontinuitet av betesmark eftersom det tidigare varit utmark. Bokedala är en före detta ängsmark. Plantering på dessa betesmarker bör inte tillåtas oavsett trädslag. Betesdjuren bör släppas så tidigt som möjligt då de flesta växter är smakligast på ett ungt stadium. Röjning skall ske av igenväxningsvegetation dvs vegetation som har tillkommit på grund av för dåligt betestryck. Träd och buskar präglade av betesdjuren behålls. Ädellövträd, enbuskar,

bärträd och bärbuskar behålls liksom äldre träd och döda träd.

Solfjädersformen på gårdarnas skiften i byns södra del hänför sig till skiftesreformen. I framtiden bör man inte tillåta en ”utplåning” av fastigheter som löper ut i denna solfjäder. Detta innebär att stengärden inte får borttagas och att fastighetsnumren bör bestå.

Handlingsprogram

Tomelilla kommun har det yttersta ansvaret för kulturmiljöerna i kommunen. Därmed inte sagt att kommunen skall svara för att kulturmiljöerna tas om hand och så har heller aldrig varit fallet. De största insatserna utförs, och har alltid utförts, av enskilda i samband med underhåll av fastigheter och brukande av landskap.

Ett kulturmiljöprogram är en bra grund för kulturmiljöarbetet i kommunen. Det kan emellertid inte stå som ensam garant fört att kulturmiljöerna bevaras och utvecklas på ett positivt sätt. Kulturmiljön är som miljön i övrigt en del av samhällslivet och förändras i takt med detta. Större förändringar, som konjunkturer, strukturförändringar inom jordbruket och inträdet i EU, kan den enskilda kommunen inte råda över utan måste istället följa och anpassa sig efter dessa. Olika typer av handlingsprogram måste därför tas fram så att kulturmiljöarbetet kan vara aktivt, följsamt och en självklar del av samhällsutvecklingen.

Ett handlingsprogram för kulturmiljöarbetet Tomelilla kommun bör innehålla följande punkter:

Förankring. För att kulturmiljöprogrammet skall få avsedd effekt krävs att den förankras. För att kunna förankra kulturmiljöprogrammet ut i kommunen krävs att detta är förankrat internt inom kommunen. Ett kulturhistoriskt perspektiv, eller att en kulturmiljö berörs, kan finnas med i ett stort antal beslut. Det är således inte bara en angelägenhet för miljö- och byggnadsnämnden eller nämnden för kultur, fritid och turism utan för hela den kommunala förvaltningen.

Utbildning. Trots att människan i det moderna samhället är mer rörlig än tidigare så är vardagsmiljön fortfarande begränsad. Kunskap om vardagsmiljöns historiska framväxt och kvalitéer är avgörande för hur man förhåller sig till den. Denna kunskap förmedlas bäst genom att studier av vardagsmiljön läggs in i skolarbetet på alla nivåer, från förskola till gymnasium. Kulturmiljöprogrammet, och särskilt den Kulturhistoriska översikten, kan i många sammanhang vara en lämplig utgångspunkt för sådana studier.

Hembygdsrörelsen. Hembygdsföreningarna är ideella organisationer som värnar och levandegör kulturarvet. I Tomelilla kommun utför de ett omfattande arbete och vårdar också ovanligt många byggnader med stora kulturhistoriska värden.

Fysisk planering. Kulturmiljöprogrammet bör vara en självklar utgångspunkt i hanteringen av bygglov- och planärenden samt ligga till grund för den översiktliga planeringen.

Kulturturism. Kulturturism är en ständigt ökande näring och det finns goda förutsättningar för kulturturism i Tomelilla kommun. Kulturmiljöprogrammet är ett bra stöd i detta arbete och i samarbetet med näringsliv, hembygdsföreningar och turistorganisationer.

Landsbygdsutveckling. Lantbruket har under senare delen av 1900-talet genomgått en omfattande strukturförändring. Sedan inträdet i EU finns landsomfattande program och stöd för omställning av jordbruket och landsbygdsutveckling. Ett levande jordbruk och en levande landsbygd är avgörande för flertalet kulturmiljöer i Tomelilla kommun. Kommunen bör därför aktivt arbeta med landsbygdsutveckling i samarbete med byalag, lantbrukare och deras organisationer.

Informationsinsatser. Kulturmiljöprogrammet bör helt eller delvis vara tillgängligt på kommunens hemsida. Andra viktiga insatser är skyltning, broschyrer och guidning.

Litteraturtips

Byggnadsvård

Idag finns ett stort antal titlar med anknytning till byggnadsvård och traditionella tekniker samt material. Nedan ges några exempel.

Barup, K. & Edström M., Handbok i sydöst-skånsk byggnadsteknik." Sydöstra Skånes Samarbetskommitté SÖSK. Ystad 1993.

Björk, C., Kallstenius, P. & Reppen, L., "Så byggdes husen 1880-1980". Statens råd för byggnadsforskning och Stockholms stadsbyggnadskontor 1983.

Björk, C. & Reppen, L., "Så byggdes staden". Svensk byggtjänst, Västervik 2000.

"Byggnadsmåleri med traditionella färgtyper". Informationsblad från Riksantikvarieämbetet, 1989.

Drejer C, Jerkbrant C., Wikner, C-E, "Arkitekter om färg och måleri". Stockholm 1992.

Engdahl, C., Dranger-Isfält, L., "Bostadsbyggelsen från 1930- och 40-talen, varsam ombyggnad". Byggnadsrådet Stockholm 1989.

Engdahl, C., & Dranger-Isfält, L., "Stenhusen 1880-1920, varsam ombyggnad". Byggnadsrådet, Stockholm 1983.

"Fönster, historik och råd vid renovering". Riksantikvarieämbetet och Statens Historiska Museer, Stockholm 1996.

Gysinge katalog: "Reservdelar till gamla hus." "Hantverket i gamla hus". Byggnadsrådet och Svenska föreningen för byggnadsvård, 1998.

Hidemark, O., Stavenow-Hidemark, E., Söderström, G. & Unnerbäck., A., "Så renoveras torp och gårdar". Västerås 1995.

Holstein, Å., "Köpa hus" Svensk byggtjänst, Oskarshamn 2000.

Humble, O., (red.), "Äldre murverkshus, reparationer och ombyggnad". Byggnadsrådet Stockholm 1990.

"Kulturminnesvårdsprogram för Skåne. Del Kristianstads län". Länsstyrelsen i Kristianstads län, 1984.

Torgny Ove: "Skånelängor". Lund 1975.

"Tänk efter före - vid ändringar och underhåll av byggnad". Boverket 2000.

Landskapsvård

Bengtsson, R. M.fl. 1996. "Svenska landsvägsalléer". SLU. Alnarp.

Bergendorff, C. & Emanuelsson, U. 1982. "Skottskogen - en försummad del av vårt kulturlandskap". Sv.Bot.Tidskrift. 76:91-100

Blomkvist, N. 1993. "Läsa landskap. En fält-handbok om svenska kulturmiljöer". Utbildningsradion, Stockholm

Brusewitz, G. & Emmelin, L. 1985. "Det föränderliga landskapet". Stockholm.

Campbell, Å. 1935. "Emellan skogen och plogen". Sv. Kulturbilder. Band 4.

Campbell, Å. 1928. "Skånska bygder under förra hälften av 1700-talet". Uppsala universitet.

Cserhalmi, N. 1997. "Fårad Mark". Bygd och Natur 1997, Stockholm

Dahl, S. 1989. "Studier i äldre skånska odlings-system". Meddelanden serie B 69, Kulturgeografiska institutionen, Stockholms universitet, Stockholm.

Edman, S & Hagman, T. 1988. "Bondens landskap". Svenska Naturskyddsföreningens årsbok.

Edman, S & Axelsson, T. 1996. "Erik och Sigvard - men sen då? Folk och få på tröskeln till 2000-talet". Örebro.

Ehrensverd, U. 1985. "Fältnätningsbrigadens rekognosceringskarta över Skåne 1812-20.

Ekeland, K. & Svensson, R. (red). 1996. "Äldre tiders odling - trädgårdsväxter, gamla grödor och ogräs". Nordiska förbundet för kulturlandskap, Hudiksvall.

Ekstam, U. & Forshed, N. 1996. "Äldre fodermarker". Naturvårdsverket, Stockholm.

Ekstam, U. Aronsson, M & Forshed, N. Ängar. "Om naturliga slåttermarker i odlingslandskapet". Stockholm.

Emanuelsson, U. M.fl. "Det skånska kulturlandskapet". Lund.

Emanuelsson, U. 1987. "Skånes vegetationshistoria. Svensk geografisk årsbok 63". Lund.

Gadd, C. (red). 2000. "Den agrara revolutionen. 1700-1870". Stockholm.

Hedin, P. 1997. "Ett historiskt landskap. Strövtåg under fyra årstider".

- Jordbruksverket. 1998. "Skötselhandbok för gårdens natur- och kulturvärden". Jönköping.
- Linné, C. von. 1751. "Skånska resa - förrättad år 1749". Sydow, C-O. (red.). Stockholm.
- Länsstyrelsen i Kristianstad Län, 1996, "Från Bjäre till Österlen".
- Länsstyrelsen i Kristianstad Län, 1995, "Den skånska allén".
- Myrdal, J. (red). 1999. "Jordbruket under feodalismen 1000-1700", Stockholm.
- Nilsson, P. 1997. "Den gamla byn". Stockholm.
- Rackham, O. 1995. "The history of the countryside". London.
- Riksantikvarieämbetet. Märten Sjöbeck. 1998. "Fotografier av ett svunnet kulturlandskap". Stockholm.
- Riksantikvarieämbetet. 1993. "Vad berättar en by? Studier till kulturmiljöprogram för Sverige".
- Riksantikvarieämbetet. 1996. "Odlingslandskapet - en lång markanvändningshistoria".
- Riksantikvarieämbetet. 1994. "Skötsel av kulturvärden i odlingslandskapet". Faktablads serie
- Sporrong, U. 1996. "Odlingslandskap och landskapbild. Studier till kulturmiljöprogram för Sverige". Riksantikvarieämbetet, Stockholm.
- Helmfrid, S. (red). 1994. "Kulturlandskapet och bebyggelsen". Stockholm.
- Selinge, K-G (red). 1994. "Kulturminnen och kulturmiljövård". Stockholm.
- Tollin C. 1991. "Ättebackar och ödegården. De äldre lantmäterikartorna i kulturmiljövården". Rikantikvarieämbetet, Stockholm.
- Welinder, S. (red). 1998. "Jordbrukets första femtusen år 4000f.Kr. - 1000 e.Kr". Stockholm.

Källor - arkiv och litteratur

- Barup, K och Edström, M. Skåne Tranås 1978.
- Gillberg, J L. 1980. Historisk, oeconomisk och geographisk beskrifning öfver Christianstad 1767.
- Tranås. *En by på Österlen*, Tomelilla 1997.
- Wallin, C (red). 1981. Kristianstads län 1762, en ekonomisk-topografisk beskrivning.
- Lantmäteriet i Kristianstad, kartor med tillhörande handlingar.
- Lantmäteriverket i Gävle, kartor

Lagstiftning

”Det är särskilt beträffande lantsamhällen, som lagar och författningar kunna vara till stor nytta, i den mån de icke endast rent negativt hindra ett fullt och olämpligt byggande, utan även i direkt positiv riktning bidra till att framalstra det ändamålsenliga och vackra, samt att befästa känslan härför hos den enskilde.” Citatet är taget ur *Praktiska och hygieniska bostäder. Betänkande och förslag* av Osvald Almqvist, Stockholm 1921.

Citatet ovan är med sin smakfostrande hållning förlegat men speglar samtidigt lagstiftningens dubbla natur. Våra lagar är ett stöd för att bevara sådant som är värdefullt samtidigt som det givetvis kan upplevas hindrande och byråkratiskt. Som privatperson kommer de flesta i kontakt med kulturmiljövården i lagstiftningen i samband med att de skall göra en om-, till-, eller nybyggnad. Det kan då gälla att byggnaden i sig eller miljön kring den har särskilda kulturvärden eller att det finns en fornlämning på tomt.

De krav på hänsyn, varsamhet och skydd som finns för bebyggelsens kulturvärden kan jämföras med hastighetsbestämmelserna i trafiken. I tätbebyggda samhällen får man köra i 50 km/h och på vissa gator, som vid skolor, bara i 30 km/h. Utanför samhällena ökar högsta tillåtna hastighet till 70 km/h ända upp till 110 km/h på motorväg. Förutsättningarna för att få köra är att man har körkort och att fordonet är skattat och besiktigt.

När det gäller reglerna för kulturvärden i bebyggelsen är det inom samlad bebyggelse som kraven på anpassning och varsamhet är som störst och vid särskilt värdefulla byggnader finns krav på skyddsbestämmelser. Utanför tätbebyggt område gäller fortfarande varsamhet men kraven är inte så höga och inom exempelvis nyare industriområden ställs ofta låga krav på anpassning och varsamhet.

Ansvar för skydd och vård av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och byggnadsmiljöer är fördelat på stat, kommun och enskilda. Som instrument har samhället inrättat olika typer av

bestämmelser i lagstiftningen samt i vissa fall ekonomiska stöd. Staten skall ge skydd åt det allra värdefullaste och har huvudansvaret för ett långsiktigt bevarande. Statens instrument är Kulturminneslagen, KML och Miljöbalken genom vilka kulturhistoriskt värdefulla byggnader och miljöer kan få status av byggnadsminne, riksintresse, naturreservat eller kulturresevat. På kommunal nivå kan byggnader och bebyggelsemiljöer bli skyddade i detaljplan eller områdesbestämmelser enligt plan- och bygglagen, PBL. Det bästa skyddet och den bästa vården får bebyggelsen av alla de intresserade ägare som vårdar merparten av den svenska kulturmiljön.

Plan- och bygglagen, PBL

Med stöd av plan- och bygglagen kan kommunerna ge kulturhistoriskt värdefulla byggnader och byggnadsmiljöer ett skydd mot rivning eller förvanskande ändring genom att meddela skyddsbestämmelser, så kallad q-märkning i detaljplanen. Q-märkning sker med stöd i plan- och bygglagens **3 kap 12§**: *Byggnader, som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt eller som ingår i ett bebyggelseområde av denna karaktär, får inte förvanskas.*

Andra byggnader och byggnadsmiljöer som också har ett kulturhistoriskt värde fast av mindre dignitet kan i stället tillskrivas ett varsamhetskrav i detaljplanen genom k-märkning. Denna tar stöd i plan- och bygglagens **3 kap 10§**: *Ändringar av en byggnad skall utföras varsamt så att byggnadens karaktärsdrag beaktas och dess byggnadstekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden tas tillvara.* Lagtexten innebär inte ett förbud mot ändring av byggnader utan syftar till att styra ändringarna så att de utförs varsamt.

Miljöbalken

Miljöbalken som trädde i kraft den 1 januari 1999 utgör en samordnad och skärpt miljölagstiftning för en hållbar utveckling. Den smälter samman regler från femton tidigare miljölagar, däribland naturvårdslagen. Miljöbalken bildar en övergri-

pande lagstiftning som rör all miljöpåverkan. Två av målen i miljöbalken är att värdefulla natur- och kulturmiljöer ska skyddas och vårdas samt att den biologiska mångfalden ska bevaras. Skydd av naturen kan ske genom speciella områdesskydd så som nationalpark, naturreservat och kulturresevat.

Nationalpark, 7 kap. 2§: Ett mark- eller vattenområde som tillhör staten får efter riksdagens medgivande av regeringen förklaras som nationalpark i syfte att bevara ett större sammanhängande område av viss landskapstyp i dess naturliga tillstånd eller i väsentligt oförändrat skick.

Naturreservat, 7 kap. 4§: Ett mark- eller vattenområde får av länsstyrelsen eller kommunen förklaras som naturreservat i syfte att bevara biologisk mångfald, vårda och bevara värdefulla naturmiljöer eller tillgodose behov av områden för friluftslivet. Ett område som behövs för att skydda, återställa eller nyskapa värdefulla naturmiljöer eller livsmiljöer för skyddsvärda arter får också förklaras för naturreservat.

Kulturresevat, 7 kap. 9§: Ett mark- eller vattenområde får förklaras som kulturresevat i syfte att bevara värdefulla kulturpräglade landskap. På ett sådant område skall bestämmelserna i 4-6 §§ tillämpas. Att det inom ett område finns en byggnad som är skyddad som byggnadsminne, kyrkligt kulturminne eller fast fornlämning enligt lagen om kulturminnen m.m. hindrar inte att området förklaras som kulturresevat.

Kulturminneslagen, KML

Lagen om kulturminnen omfattar bestämmelser om byggnadsminnen, fornminnen, kyrkliga kulturminnen samt skydd mot utförsel av vissa äldre kulturföremål. Riksantikvarieämbetet och statens historiska museer har överinseende över kulturminnesvärden i landet. Vidare åligger det ämbetet att utarbeta allmänna råd inom verksamhetsområdet. Bestämmelserna i KML reglerar skyddet för den del av vårt kulturarv som utgörs av de från kulturhistorisk synpunkt särskilt värdefulla byggnaderna i icke statlig ägo. Bestämmelserna i KML ger möjlighet att utfärda skyddsföreskrifter

så att olämpliga och kortsiktiga förändringar inte kommer till stånd. Fråga om en byggnad bör förklaras som byggnadsminne kan väckas av var och en genom ansökan eller tas upp av länsstyrelsen på eget initiativ. Det är länsstyrelsen som har i uppgift att besluta om byggnadsminnesförklaring enligt kulturminneslagen. Vidare åligger det länsstyrelsen att utfärda skyddsöreskrifter, se till att dessa följs samt ge råd till ägare av byggnadsminnena vid vård och underhåll av byggnaden i fråga.

Vilka objekt som kan bli byggnadsminnesförklarade regleras i Kulturminneslagens **3 kap 1§:** *En byggnad som är synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde eller som ingår i ett kulturhistoriskt synnerligen märkligt bebyggelseområde får förklaras för byggnadsminne av länsstyrelsen. Bestämmelserna om byggnadsminnen enligt detta kapitel får också tillämpas på park, trädgård eller annan anläggning av kulturhistoriskt värde.*

Riksintresse

Ett område av riksintresse för kulturmiljövården är en kulturmiljö som är unik eller speciell i en region, riket eller internationellt sett. Riksintressena ska representera hela landets historia från förhistorisk tid fram till nutid. Kulturmiljöer av riksintresse ska bland annat visa hur människan utnyttjat tillgängliga naturresurser, samhällets utveckling, näringsliv, sociala villkor, byggnadsskick och olika estetiska ideal. Av de ca 1700 riksintresseområden som finns i Sverige hittar vi till exempel jordbruksbyar, fiskelägen, medeltida stadsmiljöer, 1900-talsförorter, arbetarbostäder, herrgårdar, gruvor och sågverk, förhistoriska gravfält samt moderna kyrkogårdar.

Att ett område är av riksintresse betyder att miljön är skyddsvärd ur ett nationellt perspektiv, men inte att miljön automatiskt är skyddad. Riksintressen finns förutom för kulturmiljövården även för naturvård och friluftsliv. Ett riksintresse är en signal om att här finns så höga värden att kulturmiljön har företräde vid en avvägning med motstående intressen, förutsatt att

de motstående intressena inte är av riksintresse. Det är också en signal om att i dessa områden kan länsstyrelsen/staten gå in och upphäva kommunala beslut, om man ej finner kulturvärden tillräckligt beaktade.

Hantering av riksintressena regleras i miljöbalkens **3 kap 6§** som säger att *Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt det är möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön*. Det är Länsstyrelserna som har ansvaret att föra ut "statens anspråk" för kulturmiljövården till kommunerna, som i sin översiktsplan (ÖP) ska redovisa områden av riksintresse och ange hur riksintresset ska tillgodoses i samhällsplaneringen.

Litteraturhänvisningar

- "Kulturminneslagen". Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 1989.
- Rubenson, S. "Miljöbalken. Den nya miljöretten". Stockholm, 1999.
- "Kontinuitet och förnyelse – Kulturmiljöarbetet i kommunerna". Svenska kommunförbundet, Stockholm, 1999.
- "Kulturvärden i detaljplan", Johansson, C. (red) Boverket, 1999.
- "Kultur i grunden". Persson, I., Westerlind, A. M., Boverket, Malmö, 2000.
- "Områdesbestämmelser – en vägledning". Persson I., Boverket Allmänna råd 1999:2.
- "Boken om detaljplan och områdesbestämmelser". Boverket Allmänna råd 1996:1.
- "Boken om MKB för detaljplan", Jonsson, G. & Palm I., Kristianstad, 2000,
- "Fastigheter med kulturskydd". Sundsvik, L. Svenska Kommunförbundet, Stockholm, 1997.
- "Ombyggnad. Varsamhet vid ändring" (Byggvägledning 15), Nordling, L. & Reppen, L. Svensk Byggtjänst, Västervik, 2000.
- "Tänk efter före – vid ändringar och underhåll av byggnad". Boverket, 2000.

Internet

- Boverket: www.boverket.se
- Rixlex: www.riksdagen.se/debatt
- Riksantikvarieämbetet: www.raa.se
- Miljöbalken: www.notisum.se/mp/sls/lag/19980808.htm

Ordlista

absid, halvrund eller mångkantig, vanligen med en halvkupol täckt byggnadsdel på kyrka i öster, i synnerhet förekommande som koravslutning.

allmänning, mark eller vatten som ägs eller nyttjas av en samfällighet, by, socken, härad eller kronan.

blockförband, murförband bestående av omväxlande bindskift och löpskift. Stötfogarna i både bindskiftena och löpskiftena står lodrätt ovanför varandra varigenom avtrappningarna och förtagningarna är lika i vartannat skift.

brydestua, se linbastu.

bytomt, det område inom vilket byns bebyggelse låg från tidig medeltid fram till enskiftet vid 1800-talets början. De medeltida lämningarna som finns inom området är registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister.

cementtegel, fasadstenar av cement med samma mått som tegelstenar. Användes kring sekelskiftet i tegelfasader främst som dekor i form av lister och omfattningar.

ensäde, odlingsystem som innebar årligen återkommande odling av en gröda på samma åker.

fasettlagd eternit, plana kvadratiska eternitplattor lagda på diagonalen.

fideikommiss, lös eller fast egendom, som inte får avyttras och om vilken är stadgat att nyttjanderätten i tur och ordning ska tillfalla vissa personer, i regel medlemmar av en familj.

Fossil åkermark, övergiven forntida eller medeltida åkermark.

frontespis, ovan taklist på byggnad utskjutande och vanligtvis gavelformat parti med fönster.

fronton, 1 se *frontespis*. 2 triangel- eller segmentformad prydnadsgavel som kröner dörrar och fönster.

frälse, de två stånden, adel och präster, som var befriade från att betala skatt.

funktionalismen, arkitekturepok som från och med 1930-talet präglade byggnadsstilen, ibland liktydigt med modernismen. Funktionalistiska byggnader, kallade funkishus, från 1930-talet karakteriseras av putsade ljusa och släta fasader, stora fönster i långa band eller fördelade tre och tre, platta tak och en stram och återhållsam detaljutformning. Under 1940- och 50-talen fick husen, framförallt i Skåne, oftast fasader i tegel och det platta taket byttes mot ett flackt sadeltak.

fälad, skånskt ord för betesallmänning, gemensam betesmark som låg utanför byn.

förband, murförband, sätt att fördela tegelstenar i mur så att hållfasthet uppnås.

gatehus, i Sydsverige ett hus beläget utmed den så kallade bygatan på byns gemensamma mark, beboddes av hantverkare eller lantarbetare som inte hade egen mark att bruka.

gesims, vågrätt profilerat listverk på fasad, väggfält eller dörr- respektive fönsterkrön. En gesims som löper längs hela fasaden under takfoten kallas gördel- eller huvudgesims.

hamling, kvistning av lövträd, företrädesvis pil och ask, för foder till kreatur.

hemman, kameral benämning på jordbruksfastighet som mättes i mantal, beroende på skatteförmåga. En gård med normal skattekraft åsattes ett helt hemmantal eller mantal. Efter de ändamål skatten användes indelades dessa i krono- frälse- eller skattehemman.

hemmansklyvning, lantmåteriförrättning varvid en fastighets mantal delades i kvotdelar.

homeja, halvcirkelformad takutbyggnad med en lucka eller ett vanligtvis halvcirkelformat fönster, ett så kallat lunettfönster.

holländare, väderkvarn med huv som går att snurra efter vindriktning.

hoveri, en form av dagsverke som bönderna skulle fullgöra på godsherrens huvudgård. Hoveriet var en del av betalningen till godsherrn för användandet av mark eller bostad. Hoveriet är känt sedan medeltiden men blev inte allmänt utbrett förrän godssystemet utvecklades till att bestå av en huvudgård med underliggande bondgårdar. Systemet kulminerade under 1700-talet och förekom ända in på 1800-talet.

hoveribonde, bonde som utförde dagsverke på hoverigård.

hägnad, stängsel eller gårdsgård kring odlad mark, skydd mot människor och djur.

Häradskartan, ekonomiskt kartblad upprättat 1926-1934.

inmark, inhägnad mark som låg närmast byn och som bestod av åker och äng.

inäga, eller inägomark, till ett hemman tillhörande uppodlad mark.

jugend, arkitekturstil som karakteriseras av putsade fasader, fönster med spröjsade överluf- ter, glaserade tegelpannor, organiska former samt växtornament. Hus i jugendstil är byggda från tiden omkring sekelskiftet och fram till 1910-talet.

kor, del av kyrkobyggnad som ansluter till långhuset i öster där högaltaret och även oftast kören har sin plats, avslutar kyrkan åt öster då absid saknas.

korspostfönster, fönster med korsformad tvär- och mittpost som avdelar fyra lufter.

klassicism, arkitekturstil vars formspråk är hämtat från antikens byggnadssätt. En byggnad uppförd i klassiserande stil karakteriseras främst av symmetri och arkitektoniska element så som frontoner, frontespiser, lisener och rusticeringar. Under 1800-talet präglades framförallt byggnader av offentlig karaktär av nyklassicismen. På 1920-talet fanns tydliga klassiserande tendenser som levde kvar i följande årtionden.

korsvirke, bärande stomme kallad timra utformad av korsande bjälkar och stolpar. Träkonstruktionen består av syll (fotträ), väggband (lejd) stolpar, löshult och bindbjälkar. Facken är oftast fyllda med flätverk av störar och vidjor som packades med kline, det vill säga lera blandat med sand, halm och boskapshår, som kalkmålades. Tegel som fyllnads-material blev vanligt först under andra hälften av 1800-talet.

kryssförband, murförband bestående av omväxlande löpskift och bindskift (koppskift) med stötfogarna i bindskiften placerade lodrät över varandra så att löpskiften förskjuts med en halv sten för varje löpskift. Bindskiften består av tegelstenar som förbinder muren med det bakomliggande skiftet genom att kortändarna (kopporna) vänds utåt.

lejd, dialektalt uttryck för remträ i en korsvirkeskonstruktion.

linbastu, för torkning av linet som ett led i linbedningen, även kallad brydestua.

lisen, vertikalt, slätt murband som skjuter ut förhållandevis obetydligt en bit från fasaden, saknar till skillnad från en pilaster kapitäl och i regel även bas.

locklistpanel, träpanel av stående bräder vars mellanrum överlappas av en vanligen något profilerad list.

lockpanel, träpanel av stående bräder vars mellanrum överlappas av lika breda bräder.

löpskift, murförband som bara består av löpskift, dvs tegelstenar med långsidan utåt. Fasader med löpskift ingår inte i en bärande konstruktion till skillnad från block- och kryssförband.

löshult, tvärså som är intappad mellan två stolpar i en korsvirkes- eller skiftesverkskonstruktion.

mansardtak, yttertak brutet åt båda fallen, vanligen ett brutet sadeltak.

mantal, äldre mått på en jordbruksfastighets skatteförmåga.

Masonite, produktnamnet för träfiberskiva, uppkallad efter sin uppfinnare amerikanen W. H. Mason.

modernism, se funktionalism.

märgelgrav, kalkhaltig jordart av lera och finfördelad kalcit, användes för gödsling av kalkfattiga åkrar.

Patronatsrätt, en stormans befogenhet att tillsätta församlingspräst.

pilaster, flat väggpelare med bas och kapitäl, vanligen utskjutande förhållandevis obetydligt framför murlivet. Kan betraktas som en mot muren tillplattad kolonn och ansluter i klassiserande arkitektur som regel till någon av kolonnordningarna - dorisk, jonisk, korintisk eller toskansk.

plattgård, gård som uppstod under enskiftet genom sammanslagning av flera andra arrendegårdar på initiativ av godsägaren. Den nya gården fick ofta en herrgårdslik anläggning och drevs av en storarrendator.

pulpettak, yttertak med ett snedsluttande takfall.

pärlfog, även kallad rundfog, utförs med speciella profilslevar. Pärlfogen var vanligt förekommande i det sena 1800-talets byggnader med maskinslaget fasadtegel.

risalit, framskjutande murparti, oftast på mitten av en byggnad.

risbygd, småskalig jordbruksbygd belägen mellan skogsmark och slätt.

riseke, ek som inte går att använda till timmer, d.v.s. som inte har en rak och fin stam. Inventeringar från 1700- och 1800-talen talar om risekar till skillnad från timmerekar.

risgårde, gårde uppbyggt av flätat ris.

rustik/rusticering, murverk av råhuggna eller enkelt profilerade kvaderstenar som skjuter ut framför murlivet, kan efterliknas på putsade fasader eller genom målning, återfinns oftast på hörn, socklar samt runt fönster- eller dörröppningar.

råmärke, gränsmärke.

Sidiplatta, produktnamn för en typ av fasadplatta av asbestcement med invalsat pigmentskikt.

Simrishamnspanna, flat lertegelpanna med en vertikal upphöjd ås på mitten, tillverkningsort Simrishamn.

skifte, jordreform som syftade till att samla en gårds spridda enheter till rationella brukningsenheter. Lagen om storskiftet från 1734 byggde på

solskiftet som snart skulle visa sig vara ett ineffektivt system. Först omkring 1800 var storskiftet genomfört i hela Sverige med undantag av Gotland och Dalarna. Flera förordningar följde under årens lopp och 1803 ersattes storskiftet med lagen om enskifte. Förordningen om laga skifte som kom 1827 innebar att oskiftade ägor delades och redan skiftade ägor omfördelades så att mark med bra beskaffenhet och belägenhet kom samtliga brukare till del. Utflyttningskyldigheten medförde att byarna sprängdes.

skiftesverk, väggkonstruktion med liggande bräder infällda i en stomme av stående stolpar som hålls samman nedtill av en syll (fotträ) och upptill av ett väggband (lejd). De infällda bräderna kallas bålar varifrån benämningen bålahus kommer.

skvaltkvarn, vattenkvarn med litet, vågrätt liggande drivhjul.

Skånska rekognosceringskartan, topografisk kartläggning som omfattar större delen av Skåne, framställdes av militära skäl av den sk Fältmättningsbrigaden under tiden 1812–1820.

spröjs, vertikal eller horisontal trälist mellan glasrutor, ej fönsterluftsskiljande.

sparrände, se taktass.

spritputs, en typ av stänkputs blandad med ärt-singel eller krossad sten i storleken 5-8 mm som ger fasaden dess grova yta.

staggvall, stagg är ett gräsdrag.

stationssamhällesarkitektur, bebyggelse av representativ karaktär som anlades vid stationen i rätvinkliga kvarter då byarna i slutet av 1800-talet fick järnvägsförbindelse. Hotell, affärer och större villor byggdes i närheten av stationen. Husen var uppförda i en eller två våningar med påkostad utformning i tegel, natursten och puts.

stubbamölla, väderkvarn där hela kvarnhuset är vridbart kring en central stolpe.

surskog, skog som växer i fuktig mark.

syll, virkesdel i korsvirkeskonstruktion, utgör upp-lag för bärande vägg eller bjälklag.

sättugn, järnugn placerad i vardagsrum och som eldas från angränsande rum. Sättugnen består av gjutjärnsplattor med dekorativa motiv.

taktass, den del av högbenet (sparren) som skjuter ut under takutsprånget och bär upp taktäckningen.

tandsnitt, tätt sittande och regelbundet ordnade kubformer som sitter undertill på den utskjutande gesimsen, vanligen tegelstenar ställda med koppen (kortändan) utåt.

träda, jordbruksmark som inte odlas i ett år eller mer så att jorden återfår sin näring.

tvåluftsfönster, fönster med två öppningsbara bågar som sitter i en karm, med eller utan spröjsar.

utmark, gemensamt område för en eller flera byar som bland annat användes för bete och virkesuttag och som låg utanför inmarken.

valmtak, yttertak vars ändar avskurits så att spetsiga gaveländar saknas. Valmat sadeltak är en annan benämning vilket betyder att det enbart är de yttersta delarna av taket som valmats, till skillnad från det förra fallet då de valmade partierna sträcker sig nästan tillnockens mitt.

veckodagsbonde, kallades även hoveribonde, se detta ord.

vång, skånskt ord för inhägnad åkerjord.

vångalag, ett lag besående av två grannbyar eller ensamgårdar med gemensamma hägnader vilket innebar färre hägnader att underhålla men också samordning vad gällde trädssystem. De inhägnade markerna bestod oftast av åkermark men det kunde också vara ängar och andra markslag.

Tranås - kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Värderingsförslag enligt PBL:

Ingen markering: innebär generella krav på varsamhet enligt 3 kap. 1§ för ny bebyggelse samt generella krav på varsamhet för befintlig bebyggelse enligt 3 kap. 10§.

Grön markering, k: innebär generella krav på varsamhet enligt 3 kap. 10§. Det gäller byggnader där varsamhetskravet särskilt skall uppmärksammas vid lovgivning och planläggning.

Röd markering, q1: innebär enligt 3 kap. 12§ rivningsförbud med exteriört skydd. Detta gäller de byggnader som idag har så välbevarade detaljer, som t. ex. originalfönster,

originalputs, verandor med snickarglädje, att de inte går att byta ut eller övertäckas.

Rosa markering, q2: innebär enligt 3 kap. 12§ rivningsförbud och stomskydd. Detta gäller de byggnader som har en stor historisk betydelse men som inte är så välbevarade i alla detaljer eller originaldelar. Det gäller också sådana byggnader vars fasader blivit inklädda men som är möjliga att återställa.

Karta med fastighetsbeteckningar finns på Tomelilla kommuns Miljö- och byggnadskontor.

Tranås

Kulturhistoriskt värdefulla landskapselement och markområden

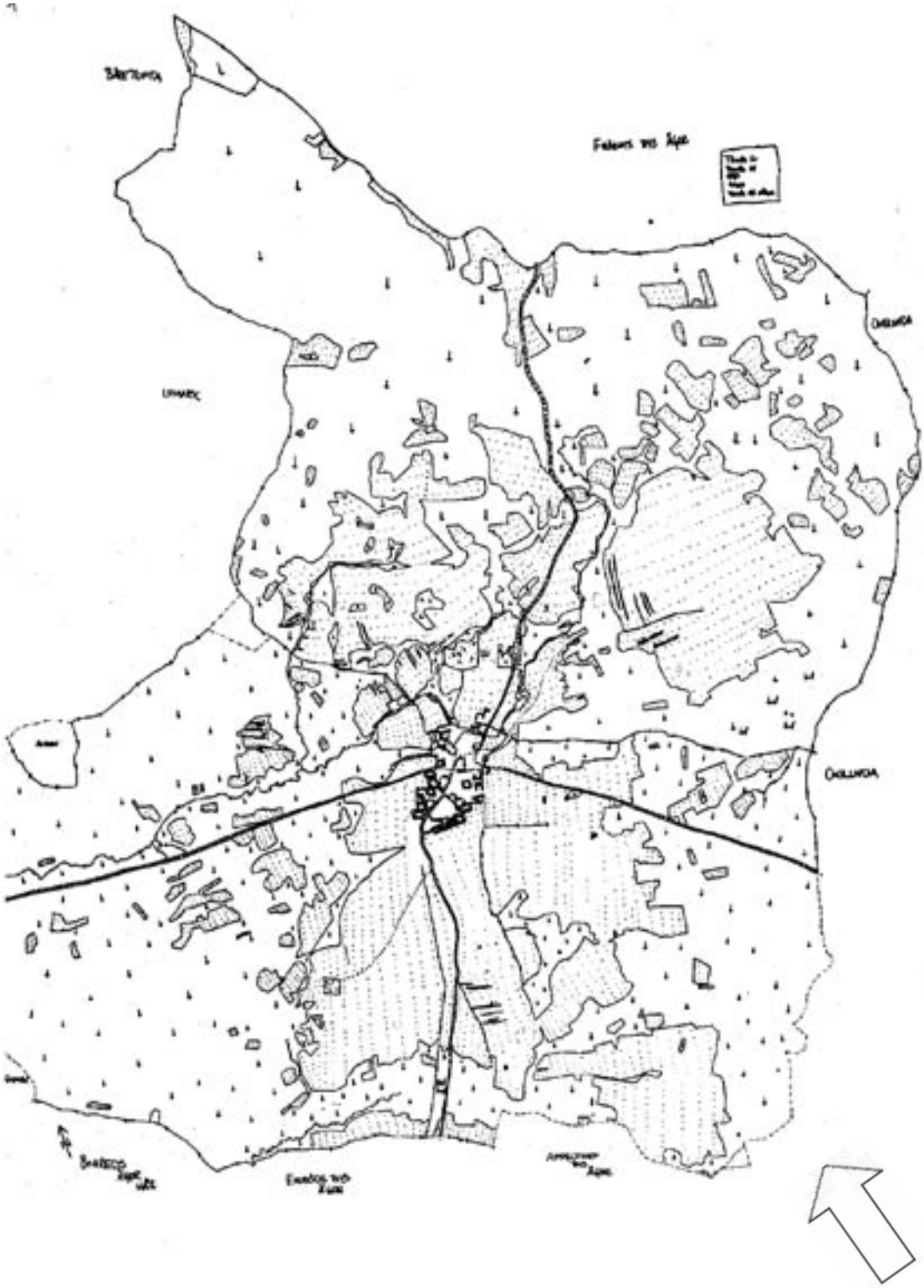
- Alleér
- Tranås Byadamm
- Vattendrag
- Vägar
- Bygräns
- Solfjäderformat skifteslandskap
- Betesmark

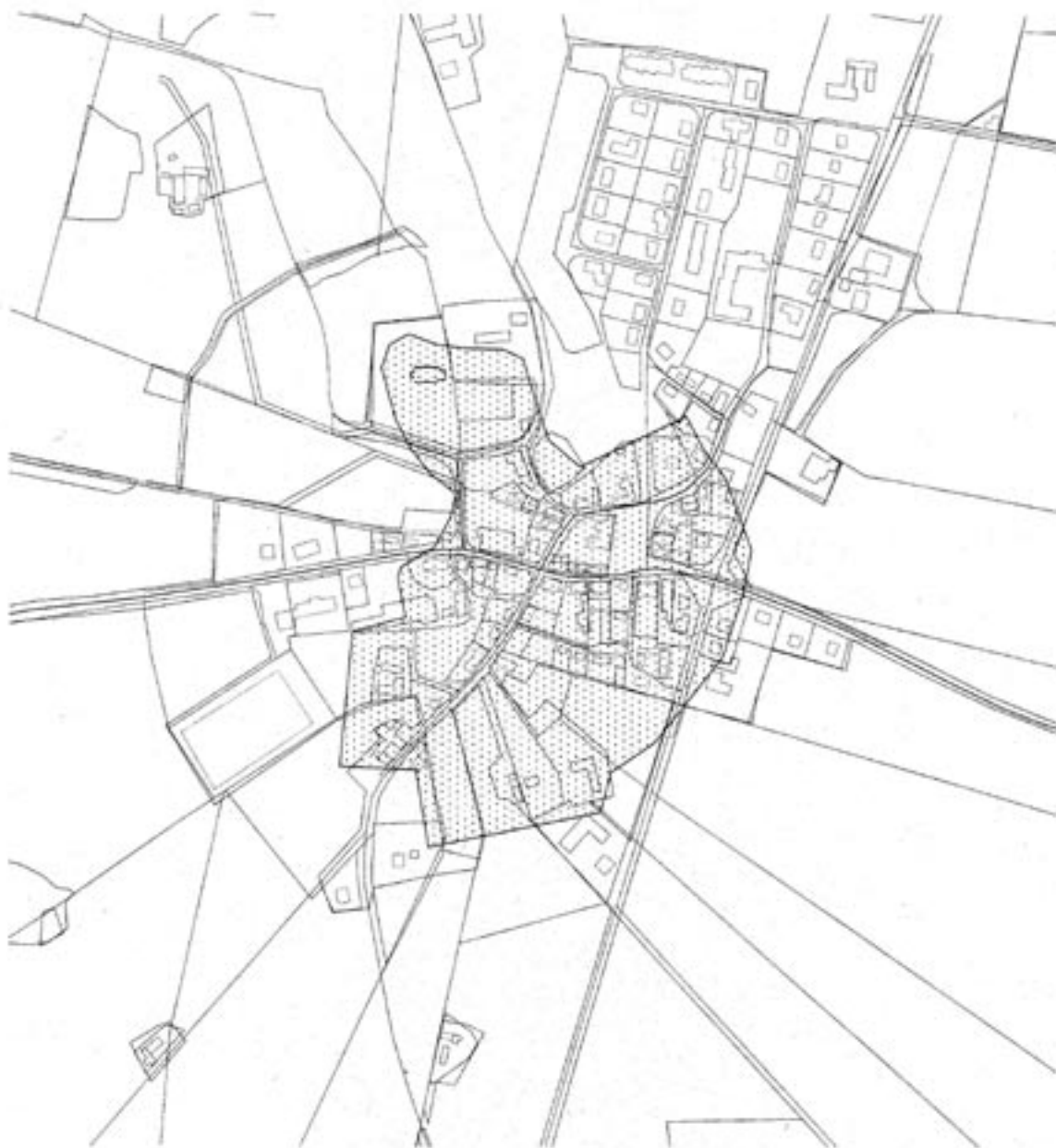

0 400 800 1200 1600 meter

A horizontal scale bar with alternating black and white segments, corresponding to the 0, 400, 800, 1200, and 1600 meter markings.

Tranås enskifte 1797

1:5000

Skrafferat område markerar den medeltida bytomtens utbredning. En bytomt är det område inom vilket byns bebyggelse låg från tidig medeltid fram till enskiftet vid 1800-talets början. De medeltida lämningarna som finns inom området är registrerade i Riksantikvarieämbetets fornlämningsregister. För markingrepp inom området fordras tillstånd hos länsstyrelsen.